

Խմբագրութիւնը յօդածները կը հատում է, եթաբարեւում փոխադրեալն և չըտպելիքը (եթե բերքից պակաս չէ վերագրանում):

Անճանկան հետակցութիւն խմբագրի հետ ԵՐԵՎԱՆԻ և ՈՒԲԱՆԻ առ. ժ. 11—12:

Յայտարարութիւն ընդունում է ամեն լեզուով: Տարազի յայտարարական տողը առաջին երես 40 կ., վերջին 25 կ. մանրատառ (պըտիտ): Արտասահմանից կը կտակի: Շատ անգամ կը կտակենք առանձին համաձայնութեամբ:

Աղբիւր-Տարազ ամսական 33 կ.
Տարազի ներկայ №-ը (VI-րդ հրտ.) 1 ր.

Դեղագիտական, Գրական, Հասարակական, Բնաստատական, Զաղարագիտական

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՀԱՆԴԻՍ

Քսանեւոսեանի տարի ԳԵԿՏԵՄԲԵՐ № 12 1913—XXIV

Հասցէն՝ Тифлис, Редакция „ТАРАЗ“. Tiflis (Caucase), Direction „TARAZ“

Խմբագրութիւն—Թիֆլիս, Դոլոմէսկի պրոսպեկտ, տ. № 41, բաց է ամեն օր (բացի տօն և կիւրակի օրերէն) առ. 10½ ժ. մինչև 2-ը կէսօրից յետոյ:

Голов. пр., 41 Տելեֆոն 16—90

ՏԱՐԱԶԻ XXV-ամեակի առիթով դպրոցական աշակերտների համար ԱՂԲԻԻՐԻ 1914 թ. բաժանորդագրինք ՄԻԿ ըուրլի:

ԲԱՑԻԱԾ Է 1914 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԳՐԱԿԱՆ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԱԼՈՆ

Ուրբաթ, յունւարի 3-ին, հերթական jour fixe-ին Խ. Արուսեանի արձանի և Բ. Կուլի. Միութեան ու նրա հիմնադիր հանգուցեալ Կոստանիսի Սասիսեանի տենչանքի շուրջ հերթական գեղուցումներ և որոշումներ:

Երաժշտական ընդարձակ բաժին:

Այսու հրաւիրուում են Մալօնի մշտական հիւրերը՝ արւեստագէտներ, գեղագէտներ, գրականագէտներ իրանց ընտանիքներով և ԱՂԲԻԻՐ-ՏԱՐԱԶԻ բաժանորդները:

Սկիզբը երեկոյեան 9 ժամին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԿԱՐՆԵՐ

Ս. Կոյսը (Դրեզդ. գալէրէյ).
Ռաֆայէլ.
Ներսէսեան զարոյց.
Շեքիյի թագուհի Սօֆիա.
Ա. Արախանեան.
Նաղէժգա Ալիխանեան.
Արցիբաշև.
Պրօֆեսոր Ն. Մառ.
Խ. Արուսեանի արձանը.
Բ. Դոլոմէսկի անդրին.
Դերասան Ի. Ալիխանեան.
Յուշարար Յ. Սարգսեան.
Դերասան Մ. Աղայեան.
Էնէր-բէյ:

Ն Ի Ի Թ

Տօղ արցունքը Լէօնիդ
Հայ մօրի մշտի վիճակը . . . Պրօֆ. Ս. Նիկիտարեանից
Սպասում (բանաստեղծ.) Յ. Սասիսեանից
Աւետիք Արախանեանի մահուան տարեգարծը:

ՄԱՀԴՈՅԺ

Նաղէժգա Ալիխանեան
Յովհանէս Սարգսեան:

ԳՐԱԿԱՆ

Արցիբաշևը և իր խանդը Յ. Գենչեան

ՅՈՐԵԼԵԱՆ

Պրօֆ Ն. Մառի.
Դերասան Մ. Աղայեանի.

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

Անդրիազործ Ա. Տէր-Մարութեան և
Խ. Արուսեանի արձանը:

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Հին Աստուածները դուռ բեմի վրայ:
Յուշիկ-ժամ:
Մ. Աղայեան:
Օպերա՝ Կոյսի մանեակը.
Բրօնիկոն:

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀ

Նաղաճութեան ազգեցութիւն . Բժշկալ. Ա. Բաբայեան

ՆԱՄԱԿԱՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Պարիզից, Ս. Էլմիածնից, Դօրպատից, Ճապոնիայից,
Ղուբից:

ԸՆԹԱՑԻՔ ԿԵԱՆՔ

Ճշմարտութիւնը Տ.
Ներատուութիւն Ն. Ալիխանեանի յիշատակին:

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՆԻՇԻՐ

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսից, նոր-տարու առիթով, որդիական ակնածութեամբ ստացանք ս. Էջմիածնայ Մայր Աթոռի տպարանում տպագրւած երկու օրինակ փառակազմ 1914 թ. օրացոյց:

ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ

Անհրաժեշտ կարիք ենք համարում դարձնել վերստին երկտողով յորդորական կարգով տարեմտի առթիւ մեր ընթերցողներին, որ հարկադիր պահանջ է լուսաւորութեան յաջող տարածման համար ընթերցասիրութիւնը: Լաւ մտքեր կրկնելն աւելորդ է, ասում է բանաստեղծ փիլիսոփայ Գէօթէն և մենք կըրկնում ենք և յիշեցնում այն պարզ ճշմարտութիւնը, որ եթէ մեր ծխական հարկերաւոր զբոսըները չեն զարգացնում ընթերցասիրութիւնը իրենց սանիկներին մէջ, նրանց ստացած համեստ ուսումնը ընդ միշտ կը մնայ ամուլ, դպրոցը շատ հեռու կը մնայ իր նպատակից և աշակերտները կը զրկեն բարեխառտիկ և կանոնաւոր կուլտուրական մարդիկ լինելուց կեանքի մէջ:

Ինչպէս կրթական և դաստիարակչական ամեն աւանդելիքներ, կիրառութիւններ և ուսակութիւններ, այնպէս էլ ընթերցասիրութիւնը պիտի հիմնաւոր կերպով հաստատուի սանիկի մէջ նրա մատուցող տարիքում: Երբ ըմբռնողական ընդունակութիւնը շատ զգայուն է և ստացածը ցըման անկողնուտ է մնում և անկասկածի:

Ինչպէս դասաւանդութեան առարկաների համար, ուսուցչինը պիտի իւրաքանչիւր դասարանի համար շարաթական մի ժամ գոնէ նշանակեն, նրանց մանկական ամսագրից կամ գրքերոյնից պիտի կարդան կամ կարդացնել տան աշակերտներին, սերմանակու նրանց մէջ ճանակ, սէր և ուշադրութիւն դէպի ընթերցասիրութիւնը:

Պիտի կանոնաւոր կերպով գրքոյնի մատակարարեն սանիկներին տանը կարգաւոր և հաշիւ պահանջին:

Պիտի ջանալ վարժեցնել երեսնաներին փոքր հասակից փող վճարել ընթերցասիրութեան գրքերի, գնելով մանկական հրատարակութիւններ և բաժանորդագրելով պատշաճ թերթերի, սիրելով կազմել անձնական, սեպհական գրադարան:

Պիտի գեղեցիկ ունակութիւն զարգացնել սանիկներին մէջ իրենց գրքոյնից ընձայել իրենց ընկերներին կարգաւոր և վարժեցնել, խնդրելով կարգաւոր գրքեր վերցնել ուրիշներին:

Յորդորում ենք մեր ուսուցչներին այս կողմից ևս իրենց կոչման բարձրութեան լինեն և լիապէս կատարեն իրենց նւերական պարտքը, ընթերցասիրութիւնը տարածելու մատաղ սերնդի մէջ:

Աշխարհի տաղանդները և հանձարներն ունձացել և պայծառփայլել են մեծ մասամբ ընթերցասիրութեան շնորհիւ:

Պարիզ, 8/6/13

Յարգելի Բարեկամ,

Մեծ հետաքրքրութեամբ կարդացի «Արդան», որ Ձեր գրական հրաշակերտն է:

«Արդա» իրական կեանքի և ազնիւ իդէալի գրկախառնում է, և կը յիշեցունէ Սունդուկեանց և Բաֆֆի:

Կը շնորհաւորեմ:

Մինաս Չերապ

Ս. Էջմիածին, 8 նոյեմբ. 1913 թ.

Եղբայր Տիգրան,

Հոգեհարազատ որդւոյ Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի, Յիսուսաւանդ ողջունիւ և օրհնութեամբ խնդալ ի Տէր. յայտ լիցի քեզ թէ ակնոցն ընկալեք և սպասեմք թէ շերմեանդ բարեպաշտութեամբ ունիս փութով ի կատար ածել և խնդիր մեր վասն հանդերձի:

Այլ և պատուիրեմք քեզ տպել զդեկարացիան շատ և յոյժ հանդիսաբար և դէն շարտել գեեթիկ աղաւաղումները — ի. քեզ վայել չէ, որպէս ջննտլմէնի. ի՞նչ պիտի խօսես երբ ներկայանաս ս. Սահակ, Մեծորային, ինչո՞ւ կը վշտացնես նրանց հոգին...:

Ինչպէս բարի օրինակ տուիր Օշական, որպէս լուսաւոր երգացի և ջննտլմէն ու հազորդուեցիր և քեզ հետեցիրն պատգամաւորք միւս օր Ս. Էջմիածին ու քս վարկ շատ բարձրացաւ («Ախուրեանի» մէջ տպած էր), նոյն բարի օրինակն էլ տուր այժմ ուղղադրութեան մէջ նախնեաց. Համբարձուն. էլ յայտնիր, որ նոյնն անի «Մշակի» մէջ վայել չէ Համբարձունին այդ կոպտութիւնը նա գրաբռնով և սկսել գրել իւր առաջին տպած դիրքը «Սահակեաց պատմութիւն», տացէ Տէր արժանի դիցի 7 տարուց իւր 50-ակ տօնելու, միայն մաքրեցէք լեզուն. այդ ւ.ը և վ.ը բացիլն են, որ կը ջնջեն հայ ազգը... Յոյս մեծ ունիմ քո և Համբարձունի ողջմտութեան վերայ: Ողջ լիւր ի Տէր և օրհնեալ է Մէնջ:

Բո ազօթարար
Ն. Վ. Տ. Աւետիքեան

Դորպատ, 9 հոկտ. 1913.

Յարգելի պ. Նազարեան,

1. Նախ և առաջ յայտնում եմ Ձեզ իմ սրտագին ու խորին շնորհակալութիւնը, որ Դուք անօրինակ պատրաստակաւութիւն ցոյց տուիք իմ երեխաներին տեղաւորելու դժուարին գործի մէջ: Առհասարակ Ձեր բարեացակամ վերաբերմունքը դիպի ինձ, սկսեալ իմ վերջին հիւանդութեանս օրից, միանգամայն մխիթարեց ինձ: Բայց Դուք իմացէք, որ ես եթէ ներկայ ծանր վիճակից մի գեղեցիկ օր դուրս կը պրծնեմ, ամեն կերպ կաշխատեմ օգտակար լինել Ձեզ իմ ուժերի համեմատ Ձեր կատարելիք ազնիւ աշխատանքների շրջանում: Կարճ

եւ խօսում, բայց դուք կըմբռնէք ինձ:

2. Կարելի է կը հետաքրքրւէք և իմ անձնական դրութեամբ: Ես կոտորակապէս առողջ եմ զգում ինձ ու գիշեր-ցերեկ աշխատում եմ, որպէս մի աշխոյժ ու յուսալի երիտասարդ ուսանող: Համալսարանի հարուստ գրադարանը ազատ մուտք ունեմ, կարգում եմ գերմանական օրինակելի գիտական աշխատութիւններ, որոնց ես Ռուսաստանի ու ոչ մի քաղաքում չէի կարող գտնել: Իմ բոլոր ծախսերս միասին չեն անցնում ամսական 30 ռուբլուց (որից 10 ռ. սենեակ շատ յարմար ու առողջ, 10 ռ. ճաշ, 10 ռ. մնացորդ ծախսեր): Թիֆլիսում միմիայն այդ սենեակ ինձ հաղիւ տային 30 ռուբլով: Առ այժմ դեռ ամիս ու կէս էլ միջոց ունեմ ապրիլու, իսկ յետոյ դեռ չը գիտեմ, թէ ինչ պիտի անեմ: Յամենայն դէպս ամսական 10—15 ռ. ստանալիք ունեմ մի թարգմանական աշխատութեան համար (գերմաներէնից): Եւ եթէ 15 կամ 20 ռուբլի էլ ամսական մի ուրիշ աշխատանք ունենայի, ես տեղիցս չէի շարժուիլ, այլ կըմնայի գոնէ մինչև ապրիլ կամ մայիս: Ի՞նչ եմ մտածում «Մշակի» խմբագիրները... Գիտութիւնը իր բոլոր ճիւղերով հսկայական քայլեր է անում եւրոպայում, հասարակութեան լուրջ ընթերցասիրութեան նւթ է հարկաւոր, բայց չը կայ մեր թերթիւնում... Ես սրտաւ խորքում «Մշակի» քննադատ եմ: Այն անմիտ վերաբերմունքը, որ մեր ինտելիգենցիան ու մամուլը ցոյց տւին Շանթի «Հին Աստուծաներին» վերաբերեալ, փայլուն կերպով ապացուցեց, որ մեր ինտելիգենցիան թեթեամտութեան ու դատարկութեան գաղաթնակէտին է հասել... Բայց այսպէս չէ կարելի շարունակել... Դրիշս զոգում է յուզմունքիցս. — աւելի լաւ է զսպեմ ինձ...:

Հրատարակչական ընկերութիւնից, թատրոնից և այլն ես ոչինչ չեմ սպասում, որովհետեւ նրանք բոլորն էլ զէպի ինձ թըշնամարար են տրամադրւած: Եթէ օտարերկրներից ես որեւէ բան կըստանամ ու իմ ազատ ժամանակս գործ կըդնեմ, ուրիշն ուսուկամ վերմանացի ընթերցողին նիւթ տալով, դեռ հայերը լուրջ նիւթերի կարիք չունեն... (մեռելային անվերջ «ցաւակցութիւններ», յոբելեանական աւելաբանութիւններ...):

Ես գլխաւոր ուշադրութիւնս դարձնում եմ այժմ գերմաներէն լեզուի վրայ ու եթէ 30 ռ. ապրուստս ապահոված լինէր, մէկ կամ երկու տարի տեղս միմիայն սրանով կը պարապէի, որպէսզի գերմաներէն կարողանամ այնպէս ազատ արտայայտել, որպէս թէ ես ընտելն գերմանացի լինէի. սա է իմ մօտաւոր նպատակը:

Ցանկանում եմ Ձեզ ամեն կերպ յաջողութիւն: Միակ միութեամբ կան բան ինձ համար Թիֆլիսում: Ձեր աղնի, զրոյցներն էին, կուզենայի ուրբաթ երեկոյնը ելէք տրական օգնաւա-

կով թուել գալ այնտեղ, ելէկտրական զօրութեամբ մի կաթիլ արտայայտէի իմ մննակ մնայուն սրտի վեղուկեան լաւան ու էլի իսկոյն վերադառնայի իմ օղային նաւակով Դորպատ, որպէսզի առաւօտեան նստած լինէի դիւանիս վրայ արտագրած Բանկէի «Weltgeschichte» և Բաուցէի «Die Erde und das Leben» երկնազմայլ աշխատութիւնները:

Երկար գրելուս համար ներողութիւն եմ խնդրում: Աշխատում եմ կարճ խօսալ, լուս մընալ. բայց «սիրտս» չէ կարողանում, որքան էլ միտքս ու կամքս ուրիշ կերպ տրամադրւած լինէին:

Հասցէս նոյնն է:
Պորին յարգանք՝

Սիդրակ Թաւայեան

Ս. Էջմիածին 19 հոկտ.

Մեծապատիւ պ. Խմբագիր. խնդրեմ, եթէ կարելի է, տեղ տաք երկտողիս:

«Հորիզոնի» վերջին համարներից մէկում գտեղաւոր է Էջմիածնից մի թղթակցութիւն Յորիւնայան հանդէսների մասին, ուր աւանդ է թէ «Հորիզոնի» աշխատակից պ. Ջամալեանը Մայր Աթոռի սեղանատանը ուղղել է իմ մի սխալը զուտ լեզւաբանական մի հարցում:

Ցաւով պիտի յայտնեմ, որ ոչ պ. Ջամալեանը և ոչ պ. թղթակցիցը չեն ըմբռնել իմ ասածի էութիւնը:

Ես կրկնում եմ, որ լեզուն կարող է նրբանալ միայն բարձր դասակարգի և գեղեցիկ սեռի բերանում, մինչդեռ մեզնում հայերէնը թէ այդ դասակարգի տրիկներինց արժանաբարւում է օրէցօր աւելի ու աւելի:

Պ. Ջամալեանի պատասխանը իմ այս հարցի հերքումը չէր այլ ընդհակառակն, աւելի հաստատութիւնը, որով ցոյց տաւ միայն, որ ասածիս միտքն ըմբռնելու էլ անկարող է գտնուել:

Մեծորայ վարդապետ Մարտիրոսեանց

Ի Եօկոնամա Ճապան
Նոյեմբ. 16—1913

Տէր Խմբագիր,

Ձմեռն-հասաւ, և մեր ազգի տառապեալ այրի կանայք և որբեր, որ այժմ յետին չքաւորութեան մէջ են Հայաստանում (թուրքի չարաչար դժոխքում), պիտի քաղցեալ և ի ցրտոյ մեռնին, եթէ օգնականութիւն չը հասնի իրենց. վասն որոյ խնդրեմ որ ձեր թերթի. էջը գործածէք օգնականութիւն հայցելով սոցոյ համար:

Կովկաս մի և կէս միլիոն հայր կան, և խնեք, որ շատ հարուստ են սոցանէ. այս նկատմամբ հեշտ պիտի լինի օգնականութիւն հասուցանել մեր ազգի թշուառաց:

Մնամ հաւաստի

Դայանի Աղաբէկ Աղապրեանց

ՅՕՂ-ԱՐՑՈՒՆՔԸ

Մեռնում էր հիւանդ գեղեցկուհին։
Կախարդ գնչուհին նրան կեանք էր գուշա-
կել, եթէ ամեն օր նա կըխմէր նորաբաց ծաղիկ-
ների առաւօտեան ցօղը։ Այդ միայն կըփրկէր
նրան մահից։

Եւ դժբախտ սիրահարը ամեն առաւօտ վաղ
լուսաբացին վշտահար թափառում էր դաշտերում
ու հովիտներում և ժողովում էր ցօղառատ ծա-
ղիկներ իր սիրուհուն տանելու համար։

Եւ օրէցօր երկարում էր նրա կեանքը. սա-
կայն նա չէր առողջանում։ Իսկ յոգնած սիրա-
հարն արդէն ուժասպառ էր լինում...

Մի օր էլ նա ուշ դարձնեց քնից։ Արեգակն
արդէն բաւականին բարձրացել էր, և նրա ջերմ
ճառագայթների տակ ցամաքել էին բոլոր ցօ-
ղերը։

Իզուր նա յուսահատ և վշտահար շրջում էր
հովիտներն ու ձորերը։ Նրա ժողոված բոլոր ծա-
ղիկներն արդէն ցամաքել էին ցօղերից։

Եւ դժբախտ սիրահարը նայելով իր ցամա-
քած ծաղիկներին, տխրեց. նրա աչքերը լցեցին
արտասուքով, և նա երկար լալիս էր. իսկ երբ

ՌԱՓԵՏԷԼ Եւ իր անզուգական տիեզ-
րահոշակ Ս. ԿՈՅՍԸ Դրէգդէնեան գալէ-
րէյում.

կրկին նայեց ծաղիկներին, նրանք արդէն
ծածկւել էին առատ ցօղերով—նրա ար-
ցունքով։

Նա տարաւ իր ցօղ-արցունքները հի-
ւանդ սիրուհուն, և նա խմելով աւելի լաւ
զգաց իրան։

Այնուհետեւ սիրահարն այլևս չէր դը-
նում դաշտերը ցօղ ժողովելու, այլ ամեն
օր թրջում էր ծաղիկներն իր արտասուքով,
թէն տեսնում էր, որ վրանից հետզհետեւ
կուրանում էին իր աչքերը։

Վերջապէս մի օր էլ, երբ նա ուղում
էր ցօղել ծաղիկներն իր արցունքներով,
նրանք արդէն ցամաքել էին. նա կուրացել
էր...

Իսկ հիւանդ գեղեցկուհին մրմնջում
էր.

— Սիրելիս, առէր ինձ ցօղեր, ևս
մեռնում եմ...

Հ. Ծնիդ

ԱԽԵՏԻՔ ԱՐԱՍԽԱՆԵԱՆԻ, ԵՄԻՐԱՆ ՄԱՆԴԻՆԵԱՆԻ, ՊԱՐՈՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

յիշատակի

Որոշ պայմաններում մարդ լինելը
առելի հեշտ է, քան հայ լինելը:

ԻՄ ԱՅՕՐԻԶՄԵՆԸ № 40

Վերջացող տարին մեծ փլուզումներ և վիշտ պատճառեց հայոց սակաւաթիւ «մտքի մշակների» դասակարգին: Այդ վիշտը ինձ էլ դիպաւ. իմ վաղեմի ծառայակիցներից ու ընկերներից երեքը իջան մութ գերեզման ու կըհանգստանան յաւիտենակտն քնով: Ըստ պաշտօնական գրանք են՝ «Պարոն Գրիգոր» Տէր-Յարութիւնեանը, Ամիրան Մանգինեանը և Աւետիք Արասխանեանը: Իսկ մահւան կարգով առաջին տեղը բռնում է Արասխանեանը, երկրորդ տեղը—Ամիրան Մանգինեանը և վերջին տեղը—Պարոն Գրիգորը:

Երեքի հետ էլ ես ծանօթացայ 1883 թ., երբ ստանձնեցի Ներսիսեան Հոգևոր դպրոցի տեսչի պաշտօնը: Երեքն էլ իսկապէս շատ լաւ գործիչներ ու պարտաճանաչ ուսուցիչներ էին: Ամիրանը սրտաբաց, բարի և զգարողմանը, «քաղցի որդի» էր: Նրան աշակերտները սիրում էին նրա բարութեան ու պարզասրտութեան համար: Սիրում էին և ընկերները, նոյն յատկութիւնների պատճառով:

Արասխանեանը Շմոլերի ամենալաւ և ընդունակ աշակերտներից մէկն էր: Երբ Բերլինում 1893 թ. ես առաջին անգամ ծանօթացայ Շմոլերի հետ և նա իմացաւ, որ ես հայ եմ, իսկոյն հարցրեց Արասխանեանցի մասին: Սոսակցութեան ժամանակ Շմոլերը այն կարծիքն յայտնեց, որ Արասխանեանցը աւելի լաւ կանէր, եթէ Գերմանիայում մնար...: Եւ նա չէր սխալւում:

Յիրաւի, նրա զրուցիւնը թիֆլիսում բաւականին ծանր էր. նա իր պարզամտութեամբ, սրտաբացութեամբ և ուղիղ բնավորութեամբ զրգուել էր իր դէմ շատերին և ի միջի այլոց Գ. Արծրունուն, որը երբէք չէր ներում նրան մի բան,—այն է, որ նա այն ժամանակայ լրագրութիւնը անբաւարար էր համարում հայոց հասարակութեան համար: Ինձ դժուարութեամբ յաջողեց Արասխանեանին հրաւիրել ընդհանուր պատմութեան ուսուցիչ Ներսիսեան Դըպրանոցում: Պօղոս Ղամբարեանցը այն ժամանակայ հոգաբարձուներից միակն էր, որ պաշտպանում էր

Արասխանեանի թեկնածութիւնը: Բացի Չիգեանեանցից և Ա. Մէլիք Ազարեանցից, որոնք նոյնպէս համակրում էին այդ թեկնածութեանը, միւս հոգաբարձուները—Եւսեպիմեանը, Գ. Ափինեանը, Ա. Յովհաննիսեանը և այլն, համաձայն չէին Արասխանեանցին տեղ տալ Դպրանոցում: Վերջ ի վերջոյ Պօղոս Ղամբարեանին ու ինձ յաջողեց նրան ընդունել տալ:

Իբրև ուսուցիչ՝ Արասխանեանը շատ բարեխիղճ էր. նա չէր բաւականանում հին դասագրքերով, այլ ամենայն ուշադրութեամբ հետևում էր պատմական ամեն մի նոր շարադրութեան և աշակերտներին ծանօթացնում նոր տեսակետների և պատմական ամեն մի նորութեան հետ:

Իբրև ընկեր նա վատ չէր: Ինձ զգուշացնում էին նրանից: Կարծիքների տարբերութիւնները, յիրաւի, առաջ էին բերում տարաձայնութիւններ: Բայց արդար խղճմտանքով պէտք է ասել, որ ինձ արած զգուշութիւններն աւելորդ էին: Արասխանեանցի հետ կարելի էր հաշտ ապրել ու գործել... Նրա պարզ ու ուղիղ բնավորութիւնը ստեղծեց նրա համար դժուար զրուցիւն: Բացի սրանից, լինելով երկելի պրօֆեսոր Շմոլերի լաւ աշակերտներից մէկը, նա իրան բարձր էր համարում իրան շրջապատող մարդկանցից: Նրան շատերը «մեծամիտ» ու «ինքնահաւան» մարդ էին համարում: Իմ վերաբերմամբ ես այդպիսի բան չէի նկատում: Լիս առանձին վշտով նկատում էի, թէ ինչպէս հասարակական ու ազգային ծառայութեան աստիճաններից նա կամաց-կամաց ցածրանում էր և վերջ ի վերջոյ կարիքը նրան ստիպեց պաշտօն որոնել Ախալքալաքի ուսումնարանում: Այն երիտասարդը, որին Շմոլերը արժան էր համարում թողնել գերմանացոց համալսարաններից մէկում պրօֆեսորութեան համար, իր գերեզմանը գտաւ Ախալքալաքի ուսումնարանում... Հիւանդութիւնից դեռ լաւ չըկապողւեալ՝ նա դնաց ուսումնարան, այնտեղ մրսեց և կնքեց իր մահկանացուն:

Այդ, հանգուցեալ եղբայր ու պաշտօնակից, «մար-

գարէ ի գաւառի իւրում պատիւ ոչ ունի»։ Դու միշտ քարեխիղճ գործիչ էիր...

* *

Պարոն Գրիգորը մի զարմանալի մարդ էր։ Երբ ես եկայ Թիֆլիս տեսչութեան պաշտօնով, կուսակցական երկպառակութիւնը հասել էր իր գագաթնակէտին։ «Մեղուականները», ինչպէս ասում են ժողովրդական լեզուով, պատրաստ էին իմ «բուրդը գզել»։ Իսկ «մշակականները» ինձ համարում էին մի տեսակ «փրկիչ», որին վիճակած է մաքրել Ներսիսեան Դպրանոցը։ Պէտք է խոստովանեմ, որ ես նախապաշարած էի պարոն Գրիգորի դէմ։ Միմիայն բնական դանդաղութիւնը, որ իմ, ինչպէս և ամեն հայի յատկանիշն է մանկութիւնից, ինձ փրկեց անարգարութիւնից դէպի պարոն Գրիգորը։ Ամեն տեղ ինձ զգուշացնում էին պարոն Գրիգորի «թակարդներին»։ Ես սկսեցի զգուշութեամբ գործել, վարել ու գիտել Գրիգորին։ Գիտութեամբ գնում էի Դպրանոցը առաւօտեան ժամը 6-ին. տեսնում էի Գրիգորին իր պաշտօնին, գնում էի հրեկոյեան, գնում էի գիշերւան ժամը 1-ին, 2-ին, 3-ին և երբեմն 4-ին, Գրիգորը միշտ իր տեղը կանգնած, իր պաշտօնին հաւատարիմ և «տէր-ողորմէն» ձեռքին ման էր գալիս ննջարանում, իսկ ամառ ժամանակ պատշգամբի վրայ։ Եւ իմ կարծիքը փոխեցի պարոն Գրիգորի մասին։

Սկսեցի յաճախել նրա դասերին։ Նա զարմանալի հմտութեամբ գործը այնպէս էր տանում, որ նրա դասերի ժամանակ աշակերտները չէին կարողանում նրան ուշադրութեամբ չլսել։ Ամեն աշակերտ ամեն րոպէ կարող էր իրան ուղղած հարց սպասել։ Եւ նա ստիպւած էր ուշադրութիւնը լարւած դասը լսել մինչև վերջը։

Սկսեցի տեղեկութիւններ ժողովել նրա անցեալ գործունէութեան մասին։ Նրա վաղեմի աշակերտները միշտ յարգանքով էին վերաբերում դէպի նա. ընկերները նոյնպէս յարգում էին նրան։ Ուրեմն ի՞նչ էր պատճառը, որ նրա շուրջն ստեղծւել էր մի տեսակ նախապաշարմունք նրա անձնաւորութեան ու բարոյականութեան վերաբերմամբ։ Որքան ես կարողացայ հասկանալ, այդ նախապաշարմունքների պատճառը պէտք էր որոնել նրա լուրջութեան մէջ։ Նա սիրում էր «լսել ու լսել»։

Յայտնի է, որ մենք հայերս սիրում ենք «ափեղ-ցփեղ» խօսել ու մէկ մէկի բամբասել։ Պարոն Գրիգորը այդպիսի բաներ չէր սիրում։ Ուսուցչական սենեակը իւրատեսակ բամբասանքի տեղ էր։ Առաջնորդին, հոգաբարձուներին, տեսչին, առհասարակ իշխանութեանը ամեն տեղ սիրում են քննադատել ու բամբասել։ Այս պակասութիւնից ազատ չէ նաև համալսարանական կեանքը։ Պարոն Գրիգորը չէր սիրում նոյնպէս վատ խօսել իր ընկերների, պաշտօնակիցների մասին։ Սրանից մարդիկ դալիս էին այն եզրակացութեան, թէ պարոն Գրիգորը ծածկամիտ ու խորամանկ մարդ էր։ Իսկպէս նա ունէր իրաւունք լուռ և ծածկամիտ լինելու, երբ նրան վիճակւած էր ապրել ու գործել այնպիսի մարդկանց շրջանում, որոնք ասած խօսքերը չեն կշռում ու վայրախօսութիւնը առաքինութիւն են համարում, նա անկասկած պէտք է իր լեզուն որոշ սահմանում պահէր։ Կենսական փորձը ցոյց է տալիս, որ խոր մտածող ու իրանց լեզուն սահմանափակող մարդկանց խորամանկ են համարում։

Որքան պարոն Գրիգորը զպրոցական գործերում սկզբունքով էր խօսում ու մարդկանց անունը և խօսքերը չէր կրկնում, նոյնքան մասնաւոր յարաբերութեանց մէջ մտերիմ ու սրտաբաց խորհրդատու, բա-

րի ցանկացող մարդ և ընկեր էր։ Նա Ներսիսեան Դպրանոցի կենդանի պատմութիւնն էր. ես սիրում էի նրա հետ խօսել անցեալի մասին ու խորհուրդ հարցնել ներկայի մասին. միշտ նրանից լսում էի անկեղծ կարծիք ու խորհուրդ։ Եւ փորձը ցոյց էր տալիս, որ նա իրաւացի էր լինում։

Պարոն Գրիգորը իբրև պաշտօնեայ վերին աստիճանի պարտաճանաչ ու Դպրանոցին հաւատարիմ մարդ էր։ Իբրև ուսուցիչ նա շատ փորձառու մանկավարժ էր, թէև մանկավարժութիւնը իբրև գիտութիւն չէր սովորել։ Իբրև ընկեր նա բարին ցանկացող մարդ էր։ Կենսական բոլոր նեղութեանց ժամանակ նա միշտ պատրաստ էր ընկերին օգնութեան հասնել։ Նրա գործունէութեան մասին իմ կարծիքը յայտնել եմ իմ պաշտօնական հաշուում, որ ես ներկայացրի Ներսիսեան Դպրանոցի հոգաբարձութեան 1884 թ., եթէ չեմ սխալում, յունիսի 13-ին։ Նոյն նիստում ես ներկայացրի և իմ հրաժարականը տեսչութեան պաշտօնից։

Հայ լինելը աւելի դժուար է, քան թէ մարդ լինելը։ Մեր կեանքի պայմանները այնպէս են, որ հայ մարդուց նրա ուժից բարձր բաներ են պահանջում։ Աւելի բախտաւոր ազգերի կեանքում մարդ ծառայելով հասարակութեանը և իր ազգին, ծառայում է և իրան։ Ծառայութիւնը տալիս է նրան ապրուստի միջոց, պատիւ ու ապահովութիւն։

Մինչդեռ հայ կեանքում գործողը, հայ ազգային ասպարիզում աշխատողը կատարեալ «նահատակ» է։ Ուսուցիչ, խմբագիր, լրագրի աշխատակից, դերասան և այլն, քիչ բացառութեամբ, նահատակներ են։ Նիւթական ապահովութեան մասին նրանք կարող են միմիայն երազել։ Իսկ հասարակ ապրուստի միջոց աշխատանքը դառնում է մի տեսակ բարոյական տանջանք ու ֆիզիքական տաժանակիր աշխատանք։ Մինչև անգամ մարդու անձնական պատիւը ու բարի աշունքը չեն կարող ազատ համարել արատաւոր ինտրիգաներից։ Որքան ուսուցիչներ, տեսուչներ, խմբագիրներ, աշխատակիցներ և այլ մտքի մշակներ, վերջ ի վերջոյ ստիպւած են եղել վշտացած ու կոտրած սըրտով թողնել իրենց սիրելի գործը և հեռանալ ազգային ծառայութեան ասպարիզից։ Ծատ քիչ մարդկանց յաջողում է ապահով գործ կամ պաշտօն գտնել։ Ըստ մեծի մասին նրանք մեռնում են աղքատութեան ու անյայտութեան մէջ։ Վշտացած սրտով թողեց իր սիրելի գործը Ամիրան Մանդինեանը. վշտացած սրտով վախճանեց և Աւետիք Արասխանեանը։

Միմիայն Պարոն Գրիգորը ծառայեց դպրանոցին երկար ու ձիգ կէս դար։ Որքան ինձ յայտնի է, նա էլ շատ դառը րոպէներ ունեցաւ իր երկար ծառայութեան մէջ։

Անձնական փորձից ես համոզեցայ, որ Ներսիսեան Դպրանոցի, և առհասարակ մեր ուսումնարանների համար հարկաւոր են ոչ «հերոսներ» ու ոչ «փրկիչներ»։ Հարկաւոր է մի հասարակ պայման.— 1. յարգանք դէպի մարդկային պատիւը, անունը և իրաւունքները, 2. համեստ հասարակ նիւթական վարձատրութիւն, որ մարդիկ կարողանան իրանց նւիրել իրանց սիրելի գործին։

Աշխարհը դրախտ չէ և մարդիկ հրեշտակներ չեն։ Ամեն տեղ ու ամեն ազգի կեանքում, ամեն հաստատութեան մէջ և ամեն տեսակ ծառայութեան մէջ լինում են կարծիքների զանազանութիւն, տարաձայնութիւն և այլն։ Բայց մեր կեանքում տարաձայնութիւնները դառնում են երկպառակութիւն։ Կրքերը այնքան են սաստկանում, որ մարդիկ մոռանում են

Ներսիսեան Ազգային Դպրանոց Թիֆլիսում

(Պրոֆեսոր Սուրմոն Եղիազարեանցի տեսչութեան օրով)

ճշմարտութեան և արդարութեան տարրական պահանջները: Հասարակական ծառայութիւնը դառնում է մի տեսակ դժոխք, որտեղից մտրդիկ աշխատում են փախչել:

Վերոյիշեալ երեք ընկեր և ծառայակիցներին մասին կարող եմ արդար խղճմտանքով ասել. «Նրանք բարեխիղճ ու իրանց գործին հաւատարիմ մարդիկ էին»: Եթէ նրանց յատուկ էին որոշ թերութիւններ, այդ ընդհանուր մարդկային յատկութիւններ էին: Առանց թերութիւն մարդ չըկայ: Նրանց հետեւաբերի էր զործել և աշխատել:

Թող հանգիստ ննջեն նրանք իրանց յաւիտենական տանը ու գերեզմանում:

«Sit vobis terra levis» (Թող հողը թեթեւ լինի ձեզ) սիրելի և անմոռանալի ընկերներ:

Այն դրօշակը, որին դուք ծառայել էք, միշտ հղել է իմ դրօշակը: Թէև ուրիշ ասպարէզում, ես կրել եմ այդ դրօշակը և համբերութեամբ կըտանեմ մինչև գերեզման:

Վերջին անգամ ես Պարոն Գրիգորին և Ամիրանին տեսայ 1887 թ. յուլիսի 14-ին, երբ Ներսիսեան Դպրանոցի տեսչի պաշտօնակատարի պաշտօնից հրաժարելով, գնում էի Մոսկւայ, որ այնտեղից գնամ Ղազանի համալսարանը իմ պաշտօնին պատրաստելու: Այդ օրը ինձ մօտ եկաւ առաջ Ամիրանը և յետոյ Պարոն Գրիգորը: Նրա, ինչպէս ասում են «նօթերը կիտած էին»: «Շը, ի՞նչ է պատահել, պարոն Գրիգոր», հարցրի ես: Նա շուտով չըպատասխանեց. դա նշան էր, որ նա ինձանից անբաւական էր:

—Իհ, գնում էք էլի,—արտասանեց նա տխրութեամբ,—բայց ինչ սր էլ լինի, դպրանոցը մի մոռացէ՛ք... Խեղճ դպրանոցը ի՞նչպէս առաջ գնայ, երբ չեն կամենում, կամ չեն կարողանում երկար ծառայել:

Այս խօսքերից յետոյ, մի քանի կաթիլ արտասուք ընկաւ նրա աչքից:

Սա մեր վերջին տեսութիւնն էր: Ես խոստացայ չըմոռանալ ոչ դպրանոցը և ոչ էլ նրա հաւատարիմ ծառաներին և մանաւանդ «Պարոն Գրիգորին»:

Պրոֆեսոր Սուրմոն Եղիազարեանց

Ս Պ Ա Ս Ո Ւ Մ

Մթնշաղային լազուր երազում
Աչքերը յառած լուսեղէն հեռուն,
Կոյսը կանգնել է բաց պատուհանում
Մպաստում է իր երազին սիրուն...

Նա կը գայ որպէս սիւքը մեղմանուշ,
Որպէս լուրթ ծովի յորձանքը հզօր,
Իր շրթունքները կը գգւի քնքուշ
Ու կը տանի այլ ափեր հեռաւոր...

Կամ որպէս սիրուն քաջայաղթ ասպետ
Իր քամի նժոյգ սևուկին նստած,
Կը դար ու իր բոց մի համբոյրի հետ
Կը փախցնի իրեն դեղեցիկ արբած...

Բաց պատուհանի առաջ և կանգնած,
Անուրջի միջից նայում է հեռուն.

—Ո՞վ էր, մի անգամ նրան երևաց
Ու անհետ կորաւ հեռաւոր երկրում...

Յ. Խանլարեան

Ա. ԱՐԱՍԽԱՆԵԱՆԻ ՄԱՀԻԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Աւետիք Արասխանեան

Ներկայ դեկտեմ. 3-ին լրացաւ հայոթեան խղճմտանքի և անտարբերութեան զոհ Աւետիք Արասխանեանի վաղաժամ մահւան տարին: Այս առիթով մի խումբ գրականագէտների և լրագրողների նախաձեռնութեամբ դեկտ. 6-ին, թատրի պէս օրը ուրբաթ, կազմել էր ցերեկով Խօշիվանքում Արասխանեանի դե-

րեզմանի շուրջ սգահանդէս: Բայց այդ սգահանդէսը կայանում էր նրա մէջ, որ Արասխանեանի հողակոյտից քիչ հեռու սրբատաշ գերեզմանաքարերին նստել էին և դէսից-վէնից խօսում: Սգահանդէսին եկած մի քանի գրականագէտներ, գերասաններ թողին հեռացան: Տ. Նազարեան հարց դրեց, թէ արգելօք հէնց թէկուզ քաղաքացիական հոգեհանգստով կամ սրգահանդէսով ամեն ինչ վերջանում է: Ժողովուկանները գտնում են, որ, այո, մի բան պէտք է անել: Եւ մեր շնորհալի Սալմանը հրաւիրւում է մի երկու խօսք ասել, որ և ասում է:

Ապա Տ. Նազարեան, ասելով, որ ինքը իր համոզումներով, հասկացողութիւններով, քանի որ հայոց ազգային եկեղեցին գոյութիւն ունի, նա ազգային եկեղեցու և նրա տրագիցիաների պահպանելուն է կողմնակից, հրաւիրեց բաժանայի և կատարեց հոգեհանգիստ, ներկայ եղողներն էլ մնացին մինչև հոգեհանգստեան վերջը և ամենքը միասին ցրեցին:

Ի դէպս պէտք է ասենք, որ ոչ Տ. Նազարեան անհատապէս և ոչ Աղբիւրի, Տարազի խմբագրութիւնը երբէք, երբէք իրանց գոյութեան այսքան երկար տարիներում հոգեհանգիստներ չեն կատարել տեւել ոչ մի առիթով: Անշուշտ դեռ մեր (ոչ նորաբողբոջ) գրականագէտները լաւ յիշում են, որ հ. Ալիշանի մահւան առիթով Տարազի խմբագրութեան մէջ սարքած*) սգահանդէսին մենք էինք, որ հակառակ

էինք պայքարելու հոգևոր կառավարութեան հետ, որը չէր համաձայնում հայոց եկեղեցում Ալիշանի յիշատակին հոգեհանգիստ կատարելու: Եւ Տարազում այս առիթով տպագրեցինք մի յօդւած, որի մէջ կայ մի պարբերութիւն՝ թէ «արդի քրիստոնէութիւնը ազգային եկեղեցու հետ ոչ մի առնչութիւն չունի» և այլն: Ու այս պարբերութիւնն էլ Գոլիցինը մատի փաթաթան էր շինել և Տարազը ծանր պատժի ենթարկել:

Մենք կը կամենայինք, որ ընդմիշտ գրականագէտները, արւեստագէտները մեզ նման հրաժարէին եկեղեցական հանդէսներ կազմակերպելուց և այդ թողնելով իրանց, եկեղեցականների նախաձեռնութեան, արւեստագէտներն ու գրականագէտները իրանց յարգանքն ու պաշտամունքը կատարէին իրանց զէնքերով, իրանց ասպարէզներում, իրանց պրօֆեսիային պատշաճ և, նամանաւանդ, իրանց համոզումներին ու գիտակցութեան վայելուչ և համապատասխան:

Նախճդա Ալիխանեան

ԲԾԳԳԱՆ ԴՕԼՈՒԽԱՆԻԱՆ

Անդրիագործ Ա. Տէր-Մարութեանի պատրաստած Բ. Դօլուխանեանի այս կիսարձանը, որ դրւած է եղել այս տարի Փրանսիական արւեստագէտների Մալոնում: Օրերս հանդիսաւորապէս տեղաւորւեց Բազայ Մարգասիրական Ընկ. դահլիճում:

գործող Հայուհեաց այս Ընկ. և նրա շուրջ մի շարք հայուհիների կենսագրական քարակտերիստիկը, որոնց մէջն էր և վաղամեռ տ. Նախճդա Ալիխանեանը: Առայժմ ասենք, որ հանգուցեալը հասարակական ասպարիզում գործող հանգուցեալ Պօղոս Իգմայիլեանի քոյրն է և պ. Կոստանդին Ալիխանեանի ամուսինը, որ յայտնի է ոչ միայն իբրեւ հասարակական գործիչ, այլև բարեկամ արւեստի:

ՆԱԴԵԺԱ

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԵԱՆ

ԱԼԻԽԱՆԵԱՆ

Ծն. 29 հոկտ. 1853.

† 16 Իֆլիս 23 նոյեմբ. 1913.

Ռուս-տաճկական պատերազմից յետոյ ոչ միայն տղամարդիկ սթափւեցան, այլև նրանց կանայքն էլ: Կ. Զ. Բ. Ընկ. հիմնելուց յետոյ տ. տ. Սրբուհի Երիցեանի, Սրբուհի Բաբայեանի, Կատարինէ Եւանգուլեանի, Նախճդա Ալիխանեանի և սրանց ընկերուհիների ջանքով հիմնեց և Թիֆլիսի Հայուհեաց Ընկ., որ պիտի լինէր համայն հայուհեաց ընկ., բայց ժամանակի կառավարութիւնը սահմանափակեց նրա կանոնադրութիւնը: Այս նորակազմ ընկ. վարչութեան մէջ, մանաւանդ սկզբնական տարիներում շօշափելի վաստակ է ունեցել և տ. Նախճդա Ալիխանեանը, որի գործունէութեան նկարագիրը այսօր դեռ չենք տալիս, որովհետև մօտ ապագայում տալու ենք XIX դարու վերջին քառորդին

*) Այդ ժամանակ դեռ մեր Գրական-Գեղարդիտական Մալոնը պաշտօնապէս գոյութիւն չուներ, թէև սրա սկզբնաւորութիւնը դեռ Աղբիւրից էլ առաջ է: Եւ Գր. Արծրունին ու իր ախիկները մեր այդ հաստատութեան այն ժամանակ կնքել էին «անկեղնոց» անուն տալով:

ԱՐՅԸԲԱՇԵՒԸ ԵՒ ՆՈՐԱ ԽԱՆԴԸ

Նորից ուսում հասարակական կարծիքը և մամուլը խոստանում է տաղանդաւոր գրող Արցըրաշի շուրջը:

Նրա «Պանդ» պիէսն է, որ ամենքի ուշադրութիւնն է գրաւել:

Այդ պիէսը անցաւ և Կովկաս, Բազելի ուսումը քսան անգամից աւել խաղաց և դեռ էլի շարունակում է գրաւել հասարակութիւնը թատրոն:

Թիֆլիսում ևս Ջարեջնի խումբը խաղաց տասից աւելի անգամ, երեք էլի կը շարունակեն «Մամուլի» ներկայացումները:

Հետաքրքրութիւնը ընդհանուր է, բայց չը հետաքրքրենք միայն հայ հասարակութիւնը, աւելի ճիշտն ասած, նրա ինտելիգենցիան.— նա ժամանակ չունի, առ այժմ. նա զբաղւած է XVII դարու աշուղ Սայաթ-Նովայի քառերկերի մէջ տաղանդի և հանձարեղութեան հետքեր որոնելով:

Վերջին ժամանակները շնորհիւ մի քանի աշուղանման գրողների, մեր գրական մթնոլորտը վարակւեց աշուղական նէյնիմներով և գլխաւորապէս Սայաթ-Նովայի նէյնիմներով: Բարեբախտաբար արհեստական այդ ժխտը չէ վարակել դեռ անյուսալի կերպով մեր ժողովուրդը:

Ապացոյց դրան, որ բառասական, թէ յիսնական թականներում տպագրւած Սայաթ-Նովան դեռ չի սպառուել, թէ և երեկոյթներում և այլ գրական ժողովներում աշխատում են սրա նրա վրին փաթաթել այդ գրքերը, որոնց հասկանալու համար նոյն իսկ առանձին բառարան է այժմ մտադիր կազմել Հայ Գրողների ընկերութիւնը:

Ինչ և է, որքան էլ աշխատեն, ճիշդը թափեն մեր կեանքի բոլոր ճեղքւածքները լցնելու, փակելու. ազգայնական նեղ նէյնիմներով, այնուամենայնիւ բարեբախտաբար մնում են դեռ չը լցւած, աննկատելի մնացած արանքներ, որոնց միջով երբեմն թափանցում են ուսումնական մտքի ճառագայթներն ու շողերը:

Այդպիսի մի թարմ մտքի շողեր ուսումնական գրականութիւնը միշտ տւել է հայ կեանքին, գրականութեան, թէ և սպեցիֆիկ ազգայնական փրփուրը կիսուելով մեր մտաւոր կեանքի վերնաշերտում, փակել է տակը կանգնած մաքուր ջուրը, բայց յորձանքները երբեմն պատւարներ են քանդում և աղտոտւած փրփուրներ տալն ու վրայ անում, սրբում, տանում:

Եւ այն մտաւոր աղքատութեան փրփուրը, որ այսօր կիսուել, ժողովուրդ է մեր գրական մթնոլորտում, վաղ թէ ուշ կը ցուի, կը մաքրւի աղտոտ տեղ և ասպարէզ տալով մաքրաշուր գրական մտքերին և հոսանքներին:

Բուտիկան և տրադիցիան զօրեղ են ամեն ազգերի մէջ է:

Զօրեղ է և, իհարկէ ուսումնական ազգի մէջ:

Եւ զարմանալի չէ, որ ամեն անգամ, երբ Արցըրաշը երևան է գալիս իր նոր երկով, իսկոյն աղմուկ և վայնասուն է բարձրանում նրա շուրջը— հասարակական կարծիքը տալն ու վրայ է լինում, լըսւում են բողոքի և անբաւականութեան ձայներ, բայց դրանք ուսումնականութեան մտավախ և ընկերային տարրն է, որ այդպիսի աղմուկ է հանում:

Ռուս թարմ միտքը և նորաբողոք կեանքը միշտ Արցըրաշների, Անդրէյևների և նմանների յետևից է գնացել և անոնց է լսել:

Հիմա էլ Արցըրաշի «Պանդ» շուրջը բարձրանում են և լսում բողոքի ձայներ:

Մամուլը յարձակւում է, կազմոււմ են գրական դատեր, կարգացում են բեֆերատներ, դասախօսութիւններ և այդ բողոքողների մէջ առաջին ջութակի դեր կատարում են վիրաւորւած ինքնասիրութեամբ կանայք, որովհետեւ «Մամուլի» մէջ սեռական պրոբլեմն է որ լուծւում է, կանանց հարցն է, որ շօշափւում է:

Բայց ոչ թէ նրա հասարակական և սոցիալական դրութիւնը, այլ գլխաւորապէս, կնոջ հոգեբանութիւնը, նրա ներքին—մտաւոր և բարոյական աշխարհայեացքը, որ ուժեղ ու գունաւոր կերպով շօշափւում է այդ դրամայի մէջ:

«Մամուլի» բովանդակութիւնը բարդ չէ:

Պիէսի մէջ երկու կենտրոնական կնոջ տիպեր կան:

Մէկի ամուսինը ծերացած և թաւամած անձնաւորութիւն է:

Միւսինը ընդհակառակը, երիտասարդ և առողջ:

Երկու կանայք էլ դաւաճանում են իրանց ամուսիններին: Մէկը բացարձակ իր սիրած երիտասարդների հետ կապւելով, իսկ միւսը հասարակ, անմեղ Ֆլիբուտով:

Մէկի ամուսինը — ծերունին ըմբռնում է իր աննորմալ

վիճակը, և խոստովանում է, որ իր երիտասարդ կինը մի սքանչելի բնար է, մի բացւած վարդ է թաւամած, բայց այժմ կեանքի կողքին—և ներքին է նրան, արդարացնում նրա, այսպէս ասած, «դաւաճանութիւնը»:

Միւսի ամուսինը, ընդհակառակը, տանջւում է իր կնոջ երևակայական «դաւաճանութեամբ» և, հետզհետէ զրգուելով, հասնում է աֆֆեկտային վիճակի և խեղդում է իր կնոջը: Բովանդակութիւնը պարզ է, բարդ չէ, բայց հետաքրքրական են հեղինակի համարձակ և օրգինալ դրութիւնները:

Հեղինակը առանց քաշելու տիրող մորալից, պարզ ի պարզոյ և առանց կաշկանդումների արտայայտւում է անկեղծօրէն և բնականօրէն դրութիւններից բխած գործողութիւններով:

Հետաքրքրական են անշուշտ հեղինակի մտքերը և արտայայտած կարծիքները կնոջ մասին:

Ա Ր Յ Ը Բ Ա Շ Ե Ւ

ՍՕՅԻԱ. ԱՅՐԻ ԹԱԳՈՒՀԻ ՇԻԵԴԻԱՅԻ

† 17 դեկտ. 1913

(Մահան առիթով)

Բայց ի հարկէ այդ կարծիքներից և ոչ մէկը չի կարելի անմիջականօրէն վերադրել Արցրբաշին, քանի որ պիէսայում դուրս բերած զանազան տիպերը արտայայտում են իրանց իրանց, առանց հեղինակի բռնադրօսիկ կաշկանդումների:

Շրջանը, կրթութիւնը, հասակը ամեն մէկի մէջ ուրոյն-ուրոյն է խօսում:

Եւ դարձանալի չէ նոյնիսկ, որ ծերունի ամուսինը իր երիտասարդ, պիկանտ և դաւաճան կնոջ հասցէին ուղղած հիմն է երգում և երբ անտառում լըսւում է իր կնոջ առ... առ... կանչերը, դառնալով շրջապատողներին ասում է. ահա կեանքը, ահա կեանքի ջուրհակը:

Եւ իրաւ կինը կեանքի ջուրհակն է, կինը կեանքի պօէզիան է, բայց այդ ջուրհակը կընւագէ միայն նւագողի ձեռքին, այդ բանաստեղծութիւնը սքանչելի պատկերներ կրբանայ չըմարած, կենսալից աչքերին, նա, ով կնոջ վրայ քարեր կըշտլտէ, իր կինը սիրոյ տենչով է վառւած և սիրոյ համար է զոհում և իր հասարակական դիրքը և հասարակութեան կարծիքի ստեղծած, փթած մորալը,—նա կեանքի ամենամեծ դաւաճանն է, նա կեանքի ամենամեծ դիսսոնանսն է:

Իսկ կինը կըմնայ կեանքի ջուրհակը, վարդերով պսակւած քաղցրահնչիւն քնարը:

Ահա Արցրբաշի խօսքը, որ այդպէս զօրեղ դարձեալ սկսել է հնչել այս անգամ Թատրոնի րամպայից:

Յակովբ Գենջեան

Ինչպէս յայտնի է լրագրներից, Արցրբաշի «ԴՄանդ» պիէսի առաջին ներկայացմանը Մոսկւայի Նեղլորինի Թատրոնում հեղինակի դուրս գալու ժամանակ Թատրոնում շուտօք լսեցին:

Հետաքրքրական է այժմ իր հեղինակի կարծիքը իրեն շուտօք լսածին:

«Равнее Утро» լրագրի աշխատակիցը այդ առթիւ հարցրել է հեղինակին.—Արդեօք սպասում էի՞ք դուք, որ կըբողոքեն ձեր պիէսի դէմ:

— Ի հարկէ: Եթէ անսպասելի լինէին այդ բողոքները, ինձ համար, կընշանակէ ես դէպի իմ աշխատանքս վերաբերւում եմ, ինչպէս կոյրը, կամ ես բոլորովին չեմ հասկանում կեանքը և մարդկանց: Ինչ միտք չարտայայտէ հեղինակը, միշտ մի խումբ մարդիկ կըգտնուեն, որոնք անհամաձայն կըլինեն նրա հետ:

Համաձայնում են միմիայն ակնյայտնի ճշմարտութիւնների և մատեմատիկական ճշտութիւնների հետ, այն էլ ոչ ամեն անգամ: Եւ որովհետեւ գրողը մատեմատիկոս չէ, ընդհանուր համաձայնութիւնը նոյն իսկ ցանկալի էլ և նախանձելի էլ չէ, որովհետեւ դա նրա—հեղինակի գաղափարների բանալութիւնն է ցոյց տալիս:

Ինչո՞վ եմ ես բացատրում ԴՄանդի դէմ բողոքները: Նրանով, որ մեր հասարակութեան մէջ գոյութիւն ունեն երկու ուժեղ և հաւասարապէս բութ խումբեր: Մի խմբի են պատկանում այն մարդիկ, որոնց վրդովւում են ամեն մի ճշմարտութեամբ, եթէ այդ ճշմարտութիւնը ծաղկեցրած չէ և իր մերկութեամբ աչք է ծակում և ցանկանում են ամենից առաջ, որ ամեն ինչ լինի բարեկայելուչ, գեղեցիկ և բարձր—սալոնական: Միւս խմբին են պատկանում այն մարդիկ, որոնց ինչ որ մէկը կնքել է «ազատամիտ պետութեան» անունով,—գրանք այն մարդիկն են. որոնք բութ և յիմար կերպով խոնարհւում են լիբերալիզմի ֆետիշների առաջ: Նրանց հաւատոյ հանգանակի մէջ վաղուց մտել է, որ ռուս կինը, ուսանող սերունդը, ժողովուրդը, պրոլետարիատը և այլն գեղեցիկ հասկացողութիւններ—տաքուններ են: Եւ եթէ չես ցանկանում ըէակցիոնի անուն վաստակել, ուղղակի պէտք է երկրպագես, խոնարհես այդ ֆետիշների առաջ, սըր-տառուչ արտասուքներ Թափես և ովսաննա կանչես: Հարցեր, որոնք պարզում են ճշմարտութիւնը, արեւստը, բարոյականութիւնը նոցա համար գոյութիւն չունի, եթէ չեն վերջանում ովսաննայով: Ես կարող եմ միայն աւելացնել, որ այդ իմ բողոքականները դեռ պիէսան չըտեսած, և չիմանալով, ինչ է ուղղւած ասել հեղինակը և միայն լսելով, որ հեղինակը կանանց մասին անազնիւ կարծիք է արտայայտում, եկել են Թատրոն պատրաստ բողոքով: Այդքանը բաւական է նրանց համար: Պիէսան նրանք կարգին էլ չեն լսել և չեն էլ հասկացել: Եւ եթէ Թատրոնում յանկարծ օյնի բերէին նրանց և փոխանակ Արցրբաշի ԴՄանդի դէմին Շեքսպիրի Օտելլօն, նրանք միևնոյն է կըբողոքէին:

Այդ խումբը աւելի վտանգաւոր է, քան առաջինը, որովհետեւ նա ներկայացուցիչներ ունի մամուլի մէջ և կարող է սպանել, խեղաթիւրել, հեղինակի շինքին փաթաթել այն, ինչ բոլորովին էլ նա չէ ցանկացել ասել:

Այս դէպքում մենք կարող ենք պարծենալ, որ մեզանում բացի վերել յիշւած երկու հաւասարապէս բութ և յիմար խմբերից, կայ և մի ուրիշ աւելի մեծ խումբ հայ մամուլի ներկայացուցիչների շրջանում, որոնց համար ամեն ինչ, որ ընդ մեզ է տաղանդաւոր և գրագէտ է և որ ոչ ընդ մեզ է անհորձ և անգրագէտ է...

Յ. Գ.

ՊՐՕՖԵՍՈՐ Ն. ՄԱՌԻ ՊՐՕՖԵՍՈՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆԴՈՒԹԵԱՆ XXV-ԱՄԵԱԿԸ

Պրոֆեսոր Մարի

Այս տարւայ յուլիսին լրացաւ պրոֆեսոր Ն. Մարի գիտական բեղուն գործունէութեան 25 ամեակը: Յորեկանը կատարւելու է առաջիկայ տարին և մենք այն ժամանակ ուրախ առիթ կունենանք Տարազի լայն էջեր նւիրել այս գիտնականի անգաղղում գործունէութեանը, միաժամանակ մատուցանելով նրան հրապարակական յարգանքներ Գրական-Գեղագիտական Սալոնում: Իսկ առայժմ յայտնում ենք Յորեկանի գիտնականին մեր շնորհաւորութիւնները, մաղթելով նրան արեւշատութիւն և անվիատ կամք, կատար ածելու իր փառաւոր, գիտութեան ղէնքերով, աշխատանքը, տալով հային իր պանծալի նախնիքների հրաշագեղ պատմական բաղաձիւնները կենդանացրած:

ԱՆԻՐԻՍԳՈՐԾ Ա. ՏԷՐ-ՄԱՐՈՒՔԵԱՆ

Ծնւել է Երևանում 1875 թ. մարտին, սկզբնական ուսումնս ստացել է Երևանի գիմնազիայում և այնտեղից տեղափոխւել Մոսկւայի Գեղագիտական դըպրոցը, ուր մնացել է 4 տարի և ապա անցել Պարիզ: Ուսումը վերջացրել է «Academie de Beaux Arts»-ում յայտնի գեղագէտ Falguire արեւտանոցում: Առաջին անգամ ընդունւած են աշխատանքներ Salon-ում 1900 թին, որին մասնակցում է այն ժամանակից մինչև օրս:

Պատրաստել է հայ գործիչների կիսարձաններ՝ Պատկանեանի, Նալբանդեանի, Խրիմեան Հայրիկի, Աղամեանի, Ալիշանի, Բ. Դուրխանեանի և ուրիշների: 1907-ին ստացել է Salon-ի առաջին մրցանակը: Խ. Աբովեանի արձանը և Բ. Դուրխանեանի կիսարձանները ցուցադրւած են եղել Փրանսիական Salon-ում 1913-ին:

Խ. ԱՐՈՎԵԱՆԻ ԱՐՁԱՆԸ

Բազմայ կուլտուրական Միութեան նախաձեռնութեամբ Պարիզի անդրիագործ պ. Անդրէաս Տէր-Մարութեանի ձեռքով ստեղծագործւած Խաչատուր Աբովեանի արձանը արդէն պատրաստ է: Պ. Տէր-Մարութեանը Պարիզից եկել է և Երևան գնացել, արձանի համար յատկացրած քաղաքային այգու Աստաֆեան

փողոցի անկիւնը տախտակամածել, արձանի հիմքն ու պատւանդանը դնելու նախապատրաստութիւնները տեսել: Յոյս կայ, որ առաջիկայ գարնան արձանը կանգնեցրած լինի իր տեղը:

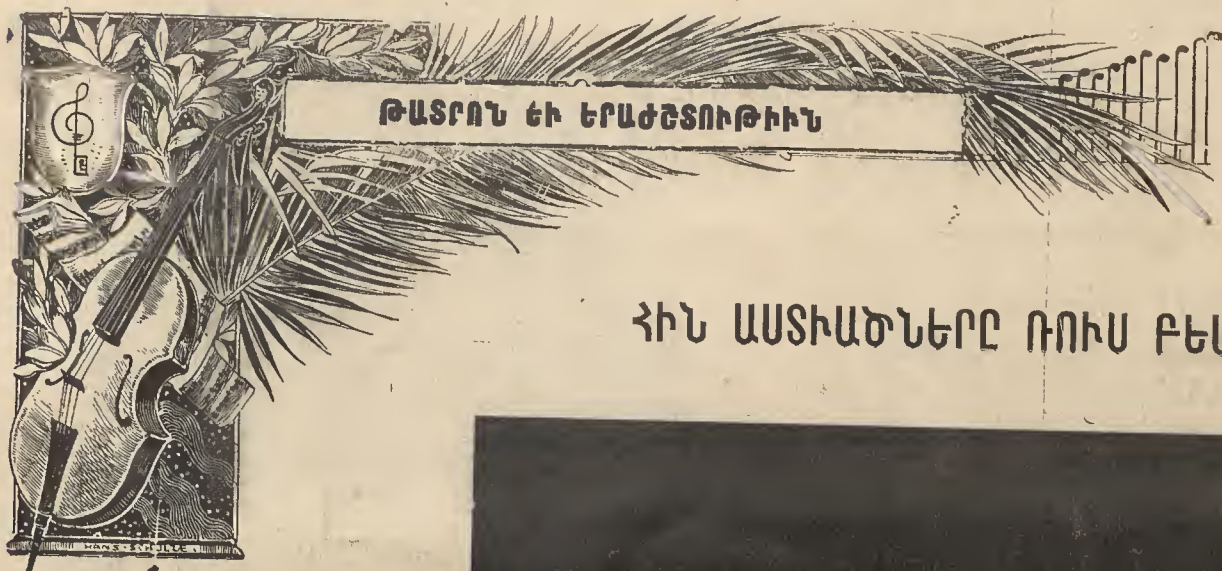
Սակայն այս արձանին հայերի բոլոր խաւերը պիտի տան իրանց մասնակցութիւնը: Թիֆլիսը, հայութեան մտաւոր այս կենտրոնը դեռ լուռ է: Բազմայ կուլտ. Միութիւնը պատիւ էր արել մեզ լիազօրելով ստանձնել կազմակերպելու Թիֆլիսի մասնակցութիւնը: Ժամանակին այս մասին եղաւ Գրական-Գեղագիտական Սալոնում հրապարակական խորհրդակցութիւն, որը չեղաւ որոշ եզրակացութեան: Եւ քանի որ այժմս թեր և դէժ կարծիքները չըպիտի փոխեն կատարածը, մնում է, որ Թիֆլիսն էլ տայ իր մասնակցութիւնը և արձանի շուտափոյթ բացմանը նպաստէ:

Նոր տարւայ առաջին ուրբաթը, յունւարի 3-ին,

Խաչատուր Աբովեանի արձանը եւ սրա ստեղծագործող անդրիագործ Ա. Տէր-Մարութեան (Պարիզի անդրիագործ Ա. Տէր-Մարութեանի արեւտանոցում)

Գրական-Գեղագիտական Սալոնը կը նւիրի Բազմի կուլտուր. Միութեանը, նրա հիմնադիր Կոստանդին Խատիսեանին և սրա տենչանք Խաչատուր Աբովեանի արձանի բացման նպատակով համար յանձնաժողով կազմակերպւելուն:

ՀԻՆ ԱՍՏԻԱԾՆԵՐԸ ՌՈՒՍ ԲԵՄԻ ՎՐԱՅ

Անցեալ տարի, երբ դեռ չէին հանձնաձևերը, մեր Գր.-Գեղագիտ. Սալոնը եղաւ առաջինը, որ ծանօթացրեց ռուսահայերին Շանթի այսքան-այսքան ազմկայոյղ Հին-Աստուածների հետ: Մեր ուրախութիւնը կրկնակի էր Շանթի այս անօրինակ աջոգութեան համար, նամանաւանդ որ Շանթը առաջին անգամ գրական ասպարէզ է մտել Տարազով: Բայց որքան մեծ է մեր ուրախութիւնը, որ ռուս բեմի վրայ էլ այսօր հանդէս գալով Հին-Աստուածները, դարձաւ մենք ենք նրա սկզբնապատճառը: Եւ ահա ինչպէս:

Երբ տեղեկացանք, որ Հին-Աստուածները թարգմանուել է ռուսերէն, մենք բանակցեցինք Ջարէշնի խմբի լիազօրի հետ, որպէսզի այդ պիէսը ռուս բեմի վրայ դրւի առաջին անգամ Թիֆլիսում: Մենք առաջարկեցինք կամ վարձու առնել մեզ թատրոնը այդ ներկայացման համար և մենք կազմակերպենք այդ, Գրական-Գեղագիտական Սալոնի անունից, կամ թէ հէնց Ջարէշնի խումբը ինքը ներկայացնէ: Երաշխաւորեցինք և դրամատիկ ցենզուրայից թոյլտուութիւն ըստանալը: Սկսեց բանակցութիւն և թարգմանչի հետ: Մեր փափաղն էր, որ իշխանուհու դերը կատարէ մեր տաղանդաւոր դերասանուհի տ. Մայսուրեան, որը ռուսերէն լեզուն տիրապետում է շատ գեղեցիկ և մայրենի լեզուից էլ գեւաւեւ: Այս ցանկութիւնն էլ շատ մեծ ընդունելութիւն գտաւ Ջարէշնի խմբի կողմից, հէնց սրանք էլ ստանձնեցին ներկայացման կազմակերպութիւնը և Կարա-Դարվիշից էլ ստանալով նրա թարգմանած Հին-Աստուածները, կարդացին, հաւանեցին թարգմանութիւնը և ներկայացրին դրամատիկ ցենզուրային: Պայմանաւորեցին պ. Կարա-Դարվիշի

ԻՍՏԱՆԱՆ ԱՆԻՆԱՆՆԱՆ

(Հին-Աստուածներ—Սքեղայ)

հետ և հոնորարի մասին գրաւոր, բայց մինչև ստորագրելը հրապարակ եկաւ երկրորդ թարգմանութիւնը և Ջարէշնի խումբը դեկտ. 21-ին և 22-ին ներկայացրեց Հին-Աստուածները ռուս բեմի վրայ: Սեղայի դերը կատարեց չքնաղ և շնորհալի դերասանուհի տ. Ն. Մանէլովան: Սունդուկեանցի Պէպօից յետոյ այս երկրորդ օրինակն է, որ հայերէն պիէսը խաղացւում է ռուսերէն լեզուով: Այժմ մեր փափաղն է, որ Շիր-

վանդադէի Չար Ոգին դուրս հանեցին: Մենք համոզուած ենք, որ այդ պիէսը մշտապէս կը մտնէի ռուս թիւերտուարի մէջ: Մանրամասնութիւնները մօտ ապագայում: Առայժմ ստենք որ Կ. Ն. Դր. Ընկ. Մակարիան 150 ր. ժրգանակը ստացաւ օրերս Շիրվանդադէն իր Չար Ոգի այս սիրուն պիէսի համար:

Մահգոյժ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆ (Յուշիկ-Ժամ)

Դեկտ. 17-ին, առ. Արամեան քաղ. հիւանդանոցում վախճանեց թիֆլ. Ն. Դր. Ընկ. յուշարար Յ. Սարգսեանը, որ յայտնի էր բոլորին Յուշիկ-Ժամ մականւամբ: Այն ժամանակ, երբ լրանում էր Յուշիկ-Ժանի բնական գործունէութեան 10-ամեակը, երբ նա իր կեանքի ու գործունէութեան դեռափթիթ, եւ ռանդով լի տարիներն էր ապրելու և մայրենի բնմին անքնն մեծ ծառայութիւն մատուցելու՝ անագորոյն մահը—արեան արագ վարակումը վերջ է դնում նրա կեանքին: Ո՞վ էր Յ. Սարգսեանը, որի մահը այնքան խոր ցաւ է պատճառում մեզ: Թատրոնական գործի լուռ ու մունջ, մի անյայտ, բայց տաղանդաւոր յուշարար, որ մօտ 10 տարի անընդհատ իր տարօրինակ կարինստում—յուշարարական բուդկայից ապրել ու ապրեցրել է շատ ու շատ դերասանների, երանգներին ծափերի արժանացրել նրանց, սակայն ինքը մնացել

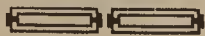
Յովհաննէս Սարգսեան

անյայտութեան մէջ թաղւած:

Յուշիկ-Ժանը միայն յուշարար չէր. նա աշխատակցում էր տեղական թերթերին թատրոնական ցաւոտ խնդիրների վերաբերեալ և հայ դերասանական պրօֆեսիոնալ ընկերութիւն կազմելու ամենաշատագոյն անդամներից մէկն էր:

Յուշիկ-Ժանի մահով հայ թատրոնը կորցնում է իր հմուտ և պարտաճանաչ յուշարարին:

Դեկտ. 22-ին տեղի ունեցաւ նրա յուղարկաւորութիւնը, որ կատարւեց մեծ հանդիսաւորութեամբ: Ժամը 2 և կէսին Սոջիվանքի գերեզմանատան բաղձազար շիրիմների շարքում բարձրացաւ մի հողաթումբ ևս... դա Յուշիկ-Ժանի անվառունակ հողաթումբն էր, թարմ ծաղիկներով ծածկւած...

ԴԵՐԱՍԱՆ Մ. ԱՂԱՅԵԱՆԻ XXXV-ԲՄԵԱՐԸ

Պարտաճանաչ

նաչ, յոգնավատակ դերասան պ. Մ. Աղայանի բնական գործունէութեան 35-ամեակը լրացաւ այս տարի: Այս առիթով մեր թատրոնի աստղ ու սընսակ տ. Սիրանոյշը հետեւեալ նամակն է ուղղել մեզ.

Մ'եծ. պ. Տ. Նազարեան

Այս տարի լրանում է մեր դերասան պ. Աղայանի 35-ամեակը գործունէութիւնը, որ ունեցած է համեստ վաստակաւորի երկարամեայ աշխատութիւնը:

Իւր բարեկամների շնորհում միտք է յղացել մի երեկոյթ սարքել ի պատիւ 35-ամեայ յոբելեանի և խնդրում է ինձ դիմել Ձեզ, որ արեւստի պաշտպան և նրա աշխատակիցների քաջաւերոյն էք եղել, ներկայիս էլ խնդրել, որ այս հարցին դուք նոյնպէս սըրտով մօտենալով, չըմբռնէք մղուժ տալ և ծանօթացնել հասարակութեան նրա գործունէութեանը, որոյ սովորիւ յայտնելով Ձեզ իմանկեղծ շնորհակալիքս կանխաւ, քնամ Ձեզ յարգող:

Սիրանոյշ

Հաճոյքով ընդունում ենք տ. Սիրանոյշի առաջարկը և ուրբաթ, յունւարի 3-ին Գրական-Գեղարդիտական Սալօնի խորհրդակցութեան առարկայ կը լինի և Աղայանի լծակից պ. Մ. Աղայանին մօտ ապագայում հրապարակական յարգանք մատուցանելը և կընտրել յանձնաժողով:

Օ Պ Ե Ր Ա

Ինչպէս մենք գուշակել էինք, Սմիթնովի գաստրօլներէրց յետոյ հիւր եկաւ մեզ, թիֆլիսցիներէս, սիրելի բարիտօն Օսկար Կամփօնսկին: Երգեց Սիվիլիան Սափրիչ, Էռնանի, Օնեգին, Ռիպուիտտօ: Իր հինաւորց բարեկամին թիֆլիսն ընդունեց գրկաբաց: Սակայն տարիներն իրանց դրոշմը դրել էին արդէն չքնաղ երգչի ձայնի վրայ: Մնացել է միայն արեւստօրէն երգելն ու արտայայտութիւնը, որ հմայիչ են ու գեղանի:

Ապա հրապարակ եկաւ իտալացի երաժշտագէտ Վօլֆ-Ֆերրարու շատ ուշագրաւ «Կոյսի մանկակը» նոր օպերան, որ արդէն անցել է եւրոպական բեմերով և ամեն տեղ գտել մեծ յաջողութիւն: Անշուշտ Կոյսի մանկակը, նման Կարմէնի, Բօհէմի կրմտնի թիւերտուարի մէջ և երկար կը մնայ: Նիւթը Նէպոլիտական իրական կեանքից, երաժշտութիւնը գեղեցիկ տեսարանները թէև մի քիչ ձգձգած, բայց լուռում են

Ձ Ի Օ Կ Օ Ն Դ Ա

Գողացւած Ջիօկոնդան գտնուեց ֆլորանսում և առօր-փառօր, մեծ թափորով տարւեց Հռոմ: Ջիօկոնդային երկրպագութեան եկան թագաւորից սկսած մինչև վերջին հռոմայեցիներ: Ապա մեծ հանդիսաւորութեամբ իտալական կառավարութիւնը յանձնեց Հռոմի քրանսիական դեսպանին, որը յատուկ զնացքով, թիկնապահներով Ջիօկոնդան ուղարկեց Պարիզ: Նոր-տարու օրը (դեկտ. 18-ին) Պարիզի գեղանի աշխարհը վերստին երկրպագեց Ջիօկոնդային, որ արդէն Լուվրում բազմած է իր տեղը:

սրտատրոփ: Այստեղ Վազնէրի թելադրանքն է Իտալիայի ջինջ երկնքի տակ, նրա դիւթական մթնոլորտում: Ազմկալից են տեսարանները, ամբոխին մեծ տեղ է տւած:

Ահա նրա բովանդակութիւնը:

Կ Ո Յ Ս Ի Մ Ա Ն Ե Ա Կ Ը

I գործ. Ծովափին հրապարակի վրայ ամբողջ, երիտասարդ և օրիորդ, ծաղիկներով, երգով, պարով տօնում է Մադոննայի տօնը: Ընդհանուր ուրախ տրամադրութեանը մասնակից չէ միայն դարբին Ջէննարօն (Լազարե): Սա առանձնացած խնդրում է Մադոննայից օգնել իրան իր դժբախտ սիրոյ մէջ: Իսկ այդ սիրոյ առարկան է Ջէննարօի մօր հոգեզաւակ Մալիէլլան (Ալէշլօ), որ ընտանեկան փակ կեանքից ձգտում է ազատութեան: Տեսնելով որ Մալիէլլան խառնուում է ամբոխի մէջ և սիրաբանում է կամորրիստների պարագլուխ Բաֆայէլի (Բօբբով) հետ, Ջէննարօն թախանձում է մօրը, որպէսզի նա, Մալիէլլան հեռու մնայ Բաֆայէլից: Մինչ վերջինս հաւատացնում է Մալիէլլային, թէ սիրում է նրան անկեղծ և, իբրև ապացոյց, առաջարկում է հագցնել նրա գլխին Մադոննայի մանեակը: Գործողութիւնը վերջանում է եկեղեցականների թափօրով ուրախ ամբոխի մասնակցութեամբ:

II գործ. Ջէննարօի տանը կից պարտիզում: Ջէննարօն յայտնում է իր բուռն սէրը, բայց Մալիէլլան պատասխանում է, որ տանը նրան ամեն բան ձանձրացրել է, և հեռանում է, ասելով՝ Ջէննարօն իր համար եղբայր է: Իսկ ինքը սիրում է Բաֆայէլին, որ նոյնիսկ խոստացել է յափշտակել Մադոննայի մանեակը: Ջէննարօն յանկարծակիի է գալիս և, վերցնա-

լով իր գործիքները, գնում է: Գալիս է Բաֆայէլը և երկաթէ փակ վանդակի ետեից իր սիրոյ երգը դալալում Մալիէլլային, խոստանալով հետևեալ օրը դալ նրա մօտ: Բաֆայէլի հեռանալուց յետոյ յուզւած մտնում է Ջէննարօն և ցոյց տալիս Մալիէլլային Մադոննայի մանեակը, նա համոզւած է, որ այդ գողութեան համար կընտրէ Մադոննան: Տարւած գեղեցիկ զարդի հրապուրանքից, Մալիէլլան դնում է գլխին և կրազում, որ այդ կերպ նա կընտրեալայնայ Բաֆայէլին: Իսկ այդ րոպէին Ջէննարօն փաղաքում է նրան:

III գործ. Կամօրրիստների սենեակ գիշերով: Պարում, երգում են Բաֆայէլի համար, բայց սա սպասում է իր սիրեցեալին: Շուտով լսւում է Մալիէլլայի աղաղակը դռից. մտնելով, նա խնդրում է Բաֆայէլին վրէժ լուծել Ջէննարօյից իրան անպատեհուն համար: Գալիս է և Ջէննարօն, որ յայտարարում է, թէ Մալիէլլայի համար նա յանցանք գործեց, գողանալով Մադոննայի մանեակը: Բաֆայէլը զրգուած հարց է տալիս Մալիէլլային:

— Եւ դու հազար մանեակը, ուրեմն անիծեալ լի նես:

Ամենքը նրանից երես դարձրած հեռանում են: Մալիէլլան յուսահատ վազում է դէպի ծովը, իսկ Ջէննարօն աղօթում է Մադոննային և ներումն ինդրում, դանակը խրելով կուրծքը: Ամբողջ մտնելով տեսնում է Ջէննարօյի դիակը, ձեռքում Մադոննայի մանեակը:

Ք Ր Օ Ն Ի Կ Օ Ն

— Հայոց թատրոնի ներկայացուցիչներն ընթանում են իւրաքանչիւր երկուշաբթի կանոնաւոր: Դերասանները օր-օրի վրայ իրանց արւեստը մշակում են: Իսկ տ. Սիրանոյշ, որ նորերս խաղաց «Խորայէլ» պիէտում, դարձեալ հմայեց հանդիսականներին իր մեծ տաղանդի ճառագայթներով:

Պ. Փափագեան, աներկբայ ենք, մօտ ապագայում ընտելանալով մեր կեանքին ու տեսակէտներին, կարող պիտի լինի լիովին բաւարարել միզ:

Տ. Ազամեան շարունակում է դափնինքը և որոտընդոտ ծափեր ստանալ, որ արդէն ձեռք է բերել ոչ միայն իր ակներև տաղանդի, այլ, նամանաւանդ, իր տոկուն աշխատասիրութեան շնորհիւ:

Անտարբեր է դէպի հայկական ներկայացումները հայը: Թատրոնը յաճախ լցւում է արհեստական կերպով՝ աշակերտներով: Կամ աւելի նեղն ընկած օրերին Հին-Աստուածների հովանուն է դիմում, որոնք ըստ ամենայնի հովանաւորում են հայոց թատրոնին նրա դատարկեղ դրամարկը շատ ոսկիներ ամբողջ:

— Հայոց երաժշտ. Ընկ. դեկտ. 18-ին Վրաց ազն. թատրոնում տաւ իր կոնցերտը ղեկավարութեամբ Սպ. Մելիքեանի, Պրէսմանի և մասնակցութեամբ տ. Աֆրիկեանի, պ. Տ. Նալբանդեանի, Կ. Հ. Բ. Ընկ. որբանոցի սաների և Ներս. ուսումնարանի երգեցիկ խմբի: Ծրագիրը՝ Գեն. Զորղանեանի, Սպենդիարեանի, Կոմիտաս վարդապետի և Սպ. Մելիքեանի երգերից: Շնորհիւ երաժշտ. Ընկ. վարչ. Ժրաջան անդամուհի և այս երեկոյի կառավարչուհի տ. Նունէ Դօլուխանեանի ընկ. դրամարկը ստացաւ լաւ մուտք:

— Նշանաւոր մանկավարժ-ջութակահար և Պետերբուրգի կոնսերւատօրիայի պրօֆեսոր պ. Յովհաննէս Նալբանդեան, օգտուելով ծննդեան և նոր տարւայ տօներից, եկել է Կովկաս և տալիս է կոնցերտներ Բագումում, Թիֆլիսում (դեկտ. 29-ին) և ապա Ալէքսանդրապօլում, Գանձակում և Երևանում:

— Դերասան Ոսկանեանի ղեկավարութեամբ այս սեզոնին Թիֆլիսում չըլաղացող դերասանները մի տուրնէ են սկսել գաւառներում: Տ. Մայսուքեան կը մասնակցէ Իբրև դաստրօլօր:

— Արէլեանի խումբը Պարսկաստանից վերադարձել է և հաստատուել Բագումում:

Գրական-Գեղագիտական Մալոնը, որ այս անցած աշնան արդեն մտաւ իր ութերորդ տարին, ստացել է հուշակ ոչ միայն արւեստագէտների, գեղագէտների, գրականագէտների, այլև Թիֆլիսի համայն ինտելիգենցիայի մէջ, Ամենքը այժմս փափագում են ներկայ լինել Մալոնի երեկոյթներին։ Մական Աղբիւր-Տարազին կից հիմնելով այս հաստատութիւնը, մենք ոչ մտադիր էինք և ոչ էլ յաւակնութիւն ունէինք դարձնել Գրական-Գեղագիտական Մալոնը հանրամատչելի։ Տալով մեր հերթական երեկոյթներին համեստ jour-fixe-ների ձև, մենք գոհ էինք, որ լրագրողներն ու գեղագէտները, արւեստագէտներն ու գրականագէտները իրանց ընտանիքներով պարբերաբար հանդիպելով միմեանց իրանց հարազատ միջավայրում, առիթ կու-նենան յաճախ այս կամ այն պարագան, թիւրիմացու-թիւնը հարթել, առանց սուր կերպարանք տալու ան-նշան ինքնազննանքների։ Մեր փափագն էր, որ ժաման-ցը բացի էստետիկական հաճոյք տալուց, պարզաբա-նէր, մշակէր հայեացքներ և ապա ընդհանուրին առա-ջարկէր։

Եւ ուրախութեամբ արձանագրում ենք, որ մենք լիուրի հասել ենք մեր տենչանքին։ Գրական-Գեղա-գիտական Մալոնը այսօր Թիֆլիսի ինտելիգենցիայի ամենասիրելի ժամանցի վայրն է։

Գրական-Գեղագիտական Մալոնում են այժմս ձգտում աճենքը կազմել գրականութեան և արւեստի ու նրանց զործիչների շուրջ խորհրդակցութիւններ։ Այստեղ են այժմս կազմակերպում զանազան բողոքող հաստատութիւններին, խմբակցութիւններին ծրագիր և այս տեղն է, որ ապաստարան է լինում արւեստագէտ-ներին, գրականագէտներին իրանց նախաձեռնութիւն-ները կազմակերպելու։

Նոր տարուց Մալոնի հանդիսաւոր և հրապարա-կական jour-fixe-երը կայանալու են ամսական երկու անգամ դարձեալ ուրբաթ օրերը։ Մէկը ամսի սկզբի առաջին ուրբաթ օրը, միւսը ամսի 15-ից յետոյ դար-ձեալ առաջին ուրբաթին։ Իսկ միւս ուրբաթները կը լինեն դանդաղ կազմակերպութիւն-ժա-մանց, յատկապէս որոշ խմբակցութիւնների համար։

Տարազի էջերը չեն ներում իւրաքանչիւր ան-գամ տպագրել գէթ թուուցիկ տեղեկութիւն մեր jour-fixe-երի մասին։ Ուստի բաւականանում ենք մեր ըն-թերցողներին բաւարարել սեզոնիս վերջին երեկոյթ-ների թուուցիկ տեսութիւններով։

Ի ՀԱՆԴԻՍԱԽՈՐ ԵՐԵԿՈՅԹ

Նախաձեռնած «Русск. Вѣдомости» լրագրին

Ութերորդ 1913—14 թ. սեզոնը բացւեց ուրբաթ, հոկտ. 4-ին հանդիսաւոր երեկոյթով՝ նախաձեռնած «Русск. Вѣд.» լրագրին, նրա Լ-ամսի յորեկանի առիթով։ Ներկայ էին հարիւրից աւելի երկսեռ արւեստագէտ-ներ, գեղագէտներ, գրականագէտներ, լրագրողներ ի-րանց ընտանիքներով, Թիֆլիսի զանազան ազգու-

թիւններից։ Հանդէսը բացաւ Տ. Նազարեան, կարգա-լով մի ուղերձ, ձօնաւած յորեկար «Русск. Вѣд.» ին Աղ-բիւրի, Տարազի և Գրական-Գեղագիտական Մալոնի կողմից (տպւած է Տարազի № 9-ում)։ Ապա հայ մա-մուլի աւագագոյն օրգան Մշակ լրագրի խմբագիր Հ. Առաքելեան ոսերէն մի ճառով ողջունեց յորեկար լը-րագրին, ընդգծելով և միանալով այն ուղերձին, որ «Русск. Вѣд.» յորեկանական յանձնաժողովը մշակել էր։

Յորեկար «Русск. Вѣд.» լրագրի իղէալների ջերմ կողմնակից պ. Պետրոս Չաքարեան, որ յատկապէս այս երեկոյ Մալոնի հրաւերով ժամանել էր Թիֆլիս, բռնեց նախագահական աթոռը և շատ հմտալից, հակիրճ ճա-ռով տաւ լիուրի գաղափար «Русск. Вѣд.» լրագրի բեղմնաւոր յիսնամիայ գործունէութեան մասին։

Վանից եկած Երամեան դպրոցի հիմնադիր Հ. Ե-րամեան ողջունեց նոյնպէս ուսւ լրագրի յորեկանը, կանգ առնելով նրա մարդասէր և լուսաւոր գործու-նէութեան վրայ յօգուտ թիւրքահայ ժողովրդի։

Յ. Սօլովեան յիշեց լրագրի գլխաւոր և վաստա-կաւոր ղեկավարներից մէկի՝ մի քանի ժամանակ ա-ռաջ վախճանաւ Սորոկակիի՝ և նրա նախկին խմբա-գիրներից մէկի՝ Գրիգոր Չանշեանի բեղմնաւոր գոր-ծունէութիւնը։

Բանախօսութիւններից յետոյ, ժողովի որոշմամբ ուղարկեց հանդիսականների կողմից «Русск. Вѣд.» լրագրին շնորհաւորական հետեւալ հեռագիրը.

«Այսօր, հոկտ. 4-ին, Տիգրան Նազարեանի Գրա-կան-Գեղագիտական Մալոնում դուժարաւ մի խումբ, թւով աւելի քան 100, անձինք տեղական ինտելիգեն-ցիայի երկու սեռից, պատկանող Կովկասի զանազան ազգութիւններին, նւիրեց երեկոյթը «Русск. Вѣд.» լրագրի 50-ամեայ յորեկանի փառաբանութեան։ Հան-գիսականները, լսելով «Աղբիւր-Տարազ» հանդէսների խմբագիր Տ. Նազարեանի ողջոյնի ձօնը, լսելով հայ մամուլի աւագագոյն օրգան «Մշակ» լրագրի խմբագիր Հ. Առաքելեանի ողջոյնի ճառը, Պետրոս Չաքարեանի ատենաբանութիւնը, որով բնորոշեց յորեկար լրագրի 50-ամեայ գործունէութիւնը, թիւրքահայերի ներկա-յացուցիչ Երամեանի ողջոյնի խօսքերը և լարձը գնա-հատելով յորեկար լրագրի ծառայութիւնները, նրա աննկուն ուղղութիւնը արդարութեան, մարդասիրու-թեան և Ռուսաստանի ազգութիւնների իրաւահաւա-սարութեան սկզբունքների պաշտպանութեան գործի մէջ, ինչպէս և հարստահարաւ ազգութիւնների իրա-ւունքների պաշտպանութեան մէջ, ուղարկում են յո-րեկարին ջերմ ողջոյն մամուլի, գրականութեան և ինտելիգենցիայի այս լուսաւոր օրին»։

Կոնցերտային մասը, որ բաղկացած էր երկու բաժանմունքից՝ առաջին ընդմիջումից յետոյ և ապա վերջը անցաւ փայլուն։

Այս անգամ հանդէս եկաւ փիլիսոփայութեան կանդիդատ շուշեցի Յովհ. Բաղեան, որ Լայպցիգում

ստացել է իր բարձրագոյն կրթութիւնը և ապա դնացիլ Ռուսիոյ, Միլանում կատարելագործել իր փայլուն ձայնը և առաջին անգամ զայնով թիֆլիս երգեց Սալոնում, ստանալով բոլոր ծափահարութիւնը: Յ. Բաղեան երգեց իտալերէն «Տօսկա» և «Միմոս» օպերաներից և հայերէն մի բոմանս:

Հայոց դրամատիկական խմբի նոր անդամ, այս սեղոնի համար Կ. Պօլսից հրաւիրւած դերասան Վահրամ Փափազեան նոյնպէս հանդէս եկաւ թիֆլիսի ժողովրդի առաջ առաջին անգամ Սալոնում, արտասանելով Փրանսերէն և հայերէն բանաստեղծութիւններ և ստանալով շատ ծափեր:

Կոնցերտային բաժինը, որ սկսեց տ. Ստոգինայի (դաշնակ) և պ. Լէօպօլդ Փօլցի (բալայակա) «Բալէտային տեսարան» Անդրէկայի երաժշտութեամբ, շատ հաճոյքով ընդունեց բազմաթիւ հասարակութիւնից, և bis-երին նազեցին ռուսական նշանաւոր «Կամարինսկայան», որ աւելի ևս խանգաւառեց ու աւելի զարթացրեց ունկնդիրներին:

Ս. Ն. Նիկոլայա (մեցցօ-սօպրանօ) սիրուն երգեց «Յանկութիւն»՝ երաժշտ. Րուբինշտէյնի: Լօրդկի-պանիձէ (բաս) իր սքանչելի ձայնով «Դէմօնից» երգեց «Ես նա եմ, որ...» և ամենքին հիացրեց: Մինասեան (տենօր) գեղեցիկ երգեց Պարոնքէգեանի նորագոյն բոմանսերից: Բրօշչի, որի ղեկավարութեամբ էր երաժշտական մասը, երգեց իտալերէն մի քանի բոմանս՝ ստանալով շատ ծափեր և ապա երգելով մի քանի արիաներ օպերաներից:

Հանդէսը փակեց Վենեաւսկիի մաղուրկայով, որ նազեց Լէօպօլդ Փօլց տ. Ստոգինայի հետ:

Ծափահարութիւնների տարափի տակ շատ աջող հանդէսը փակեց կէս գիշերին:

II ՀԱՆԴԻՍԱԿՈՐ ԵՐԵՅՈՅԹ

(Նւիրւած կամուզգային Մեծ Յարկեանին)

Ուրբաթ, հոկտ. 18-ին կայացաւ Գրական-Գեղարտական Սալոնի սեղոնիս երկրորդ հանդիսաւոր յօւր-ֆիք-ը: Հաւաքել էր շատ մեծ բազմութիւն: Լըցւել էին ոչ միայն Սալոնի դահլիճները, այլ ահագին բազմութիւն մնացել էր կանգնած նոյնիսկ պատշգամբներում և վէստիբլի վրայ: Վեհափառ Կաթողիկոսի բարեհաճ թոյլտւութեամբ ներկայ էին յատկապէս այս երեկոյթի համար ս. էջմիածնից հրաւիրւած մեր գիտնական պատւաւոր հիւրեր սրբազան Կարապետ եպիսկոպոսը և հ. Գաբրիէլ ու Մեսրոպ վարդապետները: Բազմաթիւ հիւրերի մէջ աչքի էին ընկնում և յունական գաղութի ներկայացուցիչները:

Ս. Մեսրոպի և Ս. Սահակի մեծադիր պատկերները պճնադարձեցին թարմ ծաղիկներով և բազմեցրած մեծ գահլիճում: Սրա կողքին նախագահի տիտղոս: Հայր Բենիկ վարդապետը հրաւիրւած է բանալ հանդէսը և նախագահել:

Պերճախօս հ. Բենիկը առաջ է գալիս Փոթորկում է անհամար ժողովուրդը:

«Գեղասրահի այսօրայ ժողովի բացումը ինձ է վիճակւում: Երեկոն նւիրւած է Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի յիշատակին: Գրեթէ յոբելեանական տարին վերջանում է: Մի ամբողջ տարի հայ ժողովրդի պէս-պէս խաւերում յեղեղեցան Հայոց աշխարհին լոյս ու փառք բերող հերոսների անունները: Աւելի կամ պակաս լուսաւորութեամբ հանդէս դրեցաւ գրի պատմութիւնը, նրանից ծիլ առած, քաղցրահամ պտղով ձոխացրած քաղաքական, բարոյական, կրօնական, տնտեսական, մտաւոր արդիւնքները:

Էլ աւելով պէտք էր տօնել այդ տօնը, առաւել արդիւնաւէտ կերպով, որովհետեւ դա հայ ազգի կեն-

դանութեան, անմահութեան տօնն է: Սակայն հղածն էլ այն մեծ արժէքն ունի, որ ազգային գիտակցութիւնը, ներհոյ գիտակցութիւնը սթափեցրեց, մամուլով, դրով, պրքով կոչ արաւ ցաք ու ցրիւ, պէս-պէս շեղ ճանապարհով ընթացող հայերին մեղ համար դարելով գծւած, արիւնով օժւած կենսակրթական ուղիղ ճանապարհով ընթանալ, հայեց փոխադարձ ատելութեան սառույցը շատ սրտերում, օտարների յարգանքը շահեց և ազգային հպարտութեամբ լցրեց մեր հոգին, մեր ազգային արժանապատուութեան արժէքը բարձրացնելով թէ մեր և թէ այլոց աչքում, հայ վարժարանների առկայծող կանթիկների մէջ նոր իւղ աւելցուց, որ էլ աւելի բոցավառ լուսով լուսաւորեն մեր աշխարհի խաւարը:

Յորեկեանական տարին առաջին սկսողը գեղասէրների այս սրահն եղաւ. այսօր էլ նոյն սրահը իր փակման հանդէսն է կատարում:

Որ ազգի պատմութեան խորքերը թևակոխելու լինիք, իմ արդոյ ունկնդիրներ, ամենուրեք մի ճշմարտութիւն կրկնանայ ձեր առջև և այդ ճշմարտութիւնն այս է, թէ կեանքն արտաքին, Ֆիզիքական ոյժի և գաղափարական ոյժի յարատւ պատերազմն է: Կոպիտ ոյժը զինւած է միշտ հուր ու սրով, պատերազմում է դաժանութեամբ, մարդկային կեանքն է հնձում ամենուրեք և պատերազմի դաշտերում, յաղթանքների արևան բաղանիքում լողալով, իր յաղթական դրօշը դիակներին և հրկիզած երկրի աւերակներին վրայ է փոփոխում:

Գաղափարի ոյժն այլ է և ուրիշ պատերազմ ունի. նա կուռն է անգէն, կրում է իր վրայ բռնութեան դաժան հարւածները, առանց փոխադէմ վերադարձնելու. շատ անգամ գնում է այն սպանանոցը, ուր տանում են, օրհնում է, երբ մորթում են և իր հալածիչների գլխին անարգանքի շանթ ու կայծակի փոխարէն խաղաղութիւն ու սէր է անձրևում: Նա զինւած է միայն իր գաղափարի ջերմ սիրով, ամրակուռ սգութեամբ:

Գաղափարի զինւորն ընկնում է, բայց իր գործը փրկում, իր համոզմունքը թողնում, իր հրեղէն ու հոգեղէն բողոքը կտակում յետնորդներին աշխարհի բիրտ ոյժի և անխրաւութեան դէմ: Եւ այդ համոզմունքը, այդ դաւանելի ճշմարտութիւնը, այդ խորունկ գիտակցութիւնը, որ մի կտորիկ ամպի նման է ծնւում բռնութեան ջինջ երկնակամարի վրայ, անզգալի կերպով մեծանում, ծաւալում, բռնում է ամբողջ երկիրը, որոտ, կարկուտ ու կայծակ է տեղում անխրաւութեան գլխին, մինչև որ Ֆիզիքական պարտւած ոյժը գէնքը գետին չի դնում, մինչև որ բռնաւորների սրտերը չեն խոնարհւում գաղափարի ոյժի առջև:

Այս ճշմարտութիւնը հաստատելու համար փաստեր, որքան կամենաք, կը գտնէք ազգերի պատմութեան, մասնաւորապէս կրօնների պատմութեան մէջ, ուր քաղաքակրթութեան աստիճաններն առաւել պայծառ, գաղափարական ոյժի պատերազմն առաւել ջինջ է երևում:

Հեղ գառան նման, անմուռն ոչխարի նման կանգնած է ինքն Յիսուս իր դահիճ դատաւորների առջև, իր սուրբ արիւնով քառաթեւն է ներկում, նրա բարձունքից Հայր Աստուծոց թողութիւն է հայցում սպանիչների համար, իջնում գերեզման, որ կնքւում է, որ պահւում պահապաններով, բայց սպանիչները դեռ վախենում են, որ վեր կը կենայ: Այս երկիւղի, այս սարսափի մէջն է յարութեան, անմահութեան գաղափարը: Եւ յարեաւ Գրիտոս. «յարուցիչն մեռելոց»:

Կայսերական պարտիզի մէջ մի ծառի վրայ գաղափարական հերոսներ են կապւած, ձիւթով, դիւրավառ նիւթերով օժւած: Նրանց լուցեալ ջահեր են մօտենում և բոցավառում են կապեալները. խորհուրդներով յղի. յոյսերով յղի լուսաւորւում է գոռոզ Հոռմը: Նահատակների ճենճիւրի հետ դէպի երկիրնքն են բարձրանում նրանց հառաչանքները և օրհնութեամբ լի բերանը, որ աշխարհին սէր ու խաղաղութիւն է մըրմնջում: Իսկ Ներոնը, գաղաններից էն գաղանը հըրճւում է կենդանի լապտերների փառաշուք տեսարանով: Բայց շուտով այն խարոյկների վայրում, խորխոր բռնաւորի ստրկական մահաւան շուրջը գաղափարական նահատակների յաղթական դրօշակը՝ խաչը շողաց:

Կոստանդինոպոլի հեռատես աչքերը հեռուոր հրկընքի վրայ սիրոյ խաչը տեսան. խաչը դրոշմեց իր դրոշակներն վրայ, գերադասութիւնը գաղափարական կռիւն տալով և նման կռիւ կերպարանք տալով իր պատերազմին, փառաւոր յաղթանակ շահեց հակառակորդի վրայ, «Մեծ» անւան արժանանալով իր խոստովանութեամբ:

Սէգն Տրդատ չորեքտասան զարհուրելի չարչարանքի ենթարկեց Պարթև Գրիգորին, որ յետոյ իր հպարտ գլուխը խաչի և Ս. Գրիգորի առջևը խոնարհէ ծնկաչոք:

Քրիստոնէից արեան ծարաւի Ուրացող Յուլիանոսը նետաձար լինելիս, արնքամ վիճակում մի բուռն արիւնն է նետում դէպի երկինք, կանչելով. «Յաղթեցիր, Նազովրեցի»:

Սանատրուկ արքայ հայոց դառնացած շնչով հեղ թաղէոս առաքելին նահատակելու հրաման արձակեց, կոտորեց քրիստոնեաներին, մոլեգնաբար սպանեց իր իսկ դստեր, որպէսզի նրա դիակի քով ծուռն իջած խղճի խայթն ու խոցն հոգու մէջ, խոստովանի, դէպի վեր իր հառաչանքն ուղղելով. «Դու յաղթեցիր, խաչեալ Յիսուս»:

Ահա այսպիսի գաղափարական ճամբայ բացին հայ ազգի համար Ս. Սահակ ու Մեսրոպ, գաղափարական զօրագլուխներ, որոնց անպարտելի զէնքը հոգիացած գիրն եղաւ, որ յետոյ հոգու, գաղափարի պահպան հրեշտակն եղաւ:

Դարերի վկայութիւնը հաստատեց, թէ մեր հերոսների ցուցած խաչակրութեան ճանապարհն ուղիղ էր. դեռ տառապում ենք, դեռ կանք, դեռ հաւատում ենք գաղափարի յաղթանակին: Մեր անպարտ արեան մէջ մի կաթիլը մեր ոգևորութեան ու յոյսերի խորոյն ընկնելով բորբոքում է հուրը, որպէս դիւրավառ նիւթ:

Քանի հոգին, գաղափարն է թագնւած մեր սըրտերի և հայ գրի մէջ, հայը միշտ կապրի:

Կը մեննի հայը, երբ Ս. Սահակի և Մեսրոպի ճամբիցը շնչելի, գիրն անհոգի տառ դարձնէ, գաղափարների բարձունքներիցը սահի իջնի դէպի նիւթը, անցեալի հետ կապը կտրէ, որից Տէր Աստուծո՛ւ ազատ պահէ հային մեր ընտրելագոյն զոյգ սուրբերի բարեխօսութեամբ:

Սօսքս երկարեց, որի համար ձեր երկայնամբութիւնն եմ խնդրում: Արդ, ժողովի բացումն յայտարարելով, խօսքի եմ հրաւիրում մեր պատական հանտորներին:

Հ. Գարեգին վարդապետը հետաքրքրաշարժ օրինակներով խօսում է հայ գրչագրութեան մասին, ցոյց տալով այն ճոխութիւնը, որ պարունակում է հայ ձեռագիր մատենադարանը գիտութեան, պատմական-կենցաղագրութեան և գեղագիտական արեւստի համար:

Կարապետ եպիսկոպոս, որ կից դահլիճում գերմանացի հիւրերին ծանօթացնում էր հայ տառերի գիւտի և այդ էպոխայի հետ, մեծ դահլիճում մօտաւորապէս հետևեալ ճառն է արտասանում.

Իբրև եկեղեցու պաշտօնէի և գրի մարդու՝ ինձ առանձին ուրախութիւն է պատճառում այս հետաքրքրութիւնը, որ զարթել է հայ հասարակութեան կըրթւած դասի մէջ, մեծ յոբելեանի առթիւ, մեր պատմական անցեալի, հայկական գրի միջոցաւ հայ եկեղեցականութեան կատարած պատմական դերի նկատմամբ: Այդ երևոյթը նոյնչափ աւելի ցանկալի է և ուրախալի, որչափ քիչ է ծանօթ նոյնիսկ մեր կըրթւած դասին հայի թէ գրական, թէ եկեղեցական և թէ նրա քաղաքական անցեալը: Իսկ հայի անցեալը շատ աւելի փառաւոր է, բազմաբովանդակ և պանծալի, քան սովորաբար կարծում ենք: Տառերի գիւտի և տպագրութեան յոբելեանով մենք կատարում ենք տօնը այն դարաւոր աննկուն, անդադրում և բեղմնալից գործունէութեան, որով մեր հայրերը խաւարի մէջ, կոշտ աւազուտների վրայ ճանապարհ են հարթել դէպի շրջապատող աշխարհի լուսաւորութեան կենտրոնները, իւրացրել ժամանակի քաղաքակրթ ռազմերի հոգևոր, մտաւոր, գեղարեւոտագիտութեան արդեանց արգասիքը, ընտանցել և զարգացրել սեփական հանճարով:

Ինքնուրոյն ոգւոյ հոյակապ գործեր արտադրել, դժոխային պայմանների մէջ պահպանել և թողել մեզ մի թանգազին ժառանգութիւն, մի հարուստ գանձարան հոգևոր բարեաց, որ դժբախտաբար այնքան քիչ, այնքան սխալ ենք գնահատում: Գնահատութեան ժամ է ահա. յոբելեանական տօների իսկական խորհուրդը պիտի լինի ճանաչել և ուղիղ գնահատել անցեալի ժառանգութիւնը: Եւ մեր ներկայ սերունդի համար մանաւանդ անչափ կարևոր է և խրատական անցեալի լուրջ ուսումնասիրութիւնն ու գնահատութիւնը: Այսօր աւելի, քան անցեալում, մենք պէտք ունենք մեզնից լուսաւոր քաղաքակրթական բարիքների և ջանք քիչ չենք գործ դնում մօտենալու նրանց և իւրացնելու: Սակայն մինչ մեր հայրերը օտարինը հայացնում էին և այդպէս հայ հողի վրայ արդիւնաւոր կացուցանում, մենք ինքներս օտարանում ենք, օտարին նըմանելու ձգտումով կորցնում մեր հայկական տիպը, մեր լեզուն, մեր հոգեկան առանձնատկութիւնները՝ այն ամենն, ինչ որ մեր ներքին ոյժն է կազմում, մեր հոգևոր բեղմնաւորութեան ուղն ու ծուծը և այլասեւում ենք. կտրւում հայրենի կոճղից և խորթանում, մայր երկրի համար անպատու, օտար հնոցում վառւելու չոր խուր դառնում: Ահա այս կորստաբեր ընթացքից յետ կանգնելու, մեր մեծագործ նախնաց յիշատակով պարծենալու, նրանց տոկուն ջանասիրութեան և ազնիւ հաւատարմութեան օրինակով ոգևորւելու զօրեղ ազդարարութիւն լինէին ամենքիս համար յոբելեանական տօները, որ աշխատենք դառնալ ընդհանուր քաղաքակրթութեան ծառից պատուաստած միմի կենսալից տունիկ հայրենի հողում, այնտեղ արգասաւորել մեր ժառանգած հայկական առաքելութիւններն ու կարողութիւնները, ներկայանալ իբրև արժանի որդիք Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի՝ մեծ թարգմանիչ մեր հայրերի:

Հետոյ Մեսրոպ վարդապետ Մաքսուդեան՝ յունարէն պերճ առեղանութեամբ դիմում է յունական գաղութի ներկայացուցիչներին հետևեալով.

Ազնիւ յոյներ.

Ի պատասխան Ձեր շնորհաւորական հեռագրին մեր ազգային մեծագոյն կրկնակ յոբելեանի առթիւ՝ նւիրական պարտք եմ համարում յայտնելու Ձեզ թէ իմ, թէ ազգակիցներիս շնորհակալութիւնը:

Մենք հայերս, որ պաշտում ենք մեր ցիղի փառքը, չենք անգիտանում, որ հայ միտքը շատ բան պարտական է յոյն մտքին: Մեր լուսաւորութեան առաքելները Բիւզանդիոնում կըրթեցան: Իսկ Հայաստանում, ինչպէս ամենուրեք, յոյն հեղինակներն եղել են լաւագոյն առաջնորդները դէպի քաղաքակրթութիւն: Այս ասում եմ ոչ թէ Ձեզ շոյիլու համար, որովհետեւ ինչպէս բնական, այնպէս և մտքի լոյսը ոչ հայրենիք է ճանաչում, ոչ ազգ, այլ անյն պատճառով, որ հայերիս յարգանքը դէպի յոյները բղիւղում է մի խոր ըզգացումից՝ համապատասխան այն լոյսին, որ յոյն եղբայրը տւել է իր հայ եղբօրը:

Մաղթում եմ, սիրելի յոյներ, որ մեր զաւակները բախտաւոր գտնեն աւելի փառաւոր յոբելեանների տօնելու ճշմարիտ եղբայրութեան զգացումներով համակաթ:

Քաջալերւենք բանաստեղծի (Թէոկրատոսի) խօսքով. «Միտ առ. շուտով աւելի լաւ վաղը կըգայ»:

Ապօ Փրանսիէն արտասանում է հետևեալ ճառը՝ Ե. դարը հայոց պատմութեան համար մի նոր դարագլուխ է բաց անում, ամենից փայլուն դարագլուխը: Հայ եկեղեցու երկու ներկայացուցիչներ, Ս. Մեսրոպ և Ս. Սահակ, մին վարդապետ, միւսը կաթողիկոս, ազգային այրուբենի հնարումով, ծնունդ են տալիս մի ազգային գրականութեան: Այս վերջինիս շնորհիւ է, որ եկեղեցին մի անգամ ընդմիշտ թօթափում է հարևան յոյն և ասորի կղերների լուծը, և ժողովուրդն էլ, որ իր օտար դաստիարակների քարոզութիւնից ոչինչ չէր հասկանում, սկսում է Աւետարանի լոյսն ընդունել բուն իսկ աղբիւրից: Քաղաքական անկախութեան փոխարէն, որ շատ չանցած կորցրեց Հայաստանը, հոգու և մտքի ազատութիւնն է ըսկսում հաստատուել ու զարգանալ հայ երկնքի տակ: Մեր վերածնութեան դարագլուխն է այդ:

Շատ հաւանական է, որ ազգային գրականութեան պակասը Մեսրոպի ու Սահակի հետ ուրիշներին ևս մտատանջում էր: Ազգային Փարպեցիին բաւական պաշտօն կերպով յիշատակում է, որ այբուբենի գիտելիք առաջ հայերէն գրի անհրաժեշտութեան մասին աբգէն խօսք եղել էր և Վրամշապուհ թագաւորը մի վանականից լսել էր, որ այսինչ գիւղում, այսինչ եպիսկոպոսի մօտ գտնուում է մի այբուբեն, որը կարելի լինէր թերեւս գործածել: Այսուամենայնիւ նախաձեռնողի փառքը պատկանում է Ս. Մեսրոպին, ինչպէս և Ս. Մեսրոպին ու Ս. Սահակին է պատշաճում հիմնադրի պատիւը մի գրականութեան, որ կոչւած էր պաշտպանելու ապագայում եկեղեցին ու ազգը ամեն տեսակ վտանգի դէմ:

Ս. Մեսրոպ, ահա մի ճշմարիտ տիպար հոսանքի ու գործունէութեան: Նա ճանապարհորդեց ամեն տեղ, փորձեց ամեն ինչ, մինչև որ հասաւ նպատակին: Եւ այն այբուբենը, որ նա ձևակերպեց, փառաւոր վկան է նրա նրբամտութեան, որովհետև հայերէն այբուբենը, լինելով ըստ ամենայնի ձայնաբանական և հետեւապէս կարող հանդէս բերելու լեզու բոլոր հնչիւնները, մին է ամենալաւ այբուբեններից:

Ս. Մեսրոպի ժամանակակից կենսագիրները՝ Կորիւնի, Փարպեցու՝ պատմածներից երևում է, որ նա նախ փորձել է օգտուել ասորական այբուբենից, որ ինչպէս բոլոր սեմական այբուբենները, ձայնաւորներ չունի և հետեւապէս անկարող էր ճշտութեամբ ներկայացնել հայերէն բառերի արտասանութիւնները: Այդ պատճառով էլ նախամեծար է համարում յունականը: Եւ իրօք մեր այբուբենի դասաւորութիւնը յար և նրման է յունականին: Միայն մի քանի ձայններ, որ պակասում են յունարէնում, ներկայացւած են Ս. Մեսրոպի այբուբենում՝ առանձին նշաններով, օր լ, իւ, ծ, ծ, և այլն:

Սոյն նորաստեղծ այբուբենը առաջին անգամ ածեցին Ս. Գրքի թարգմանութեան համար: Այդ թարգմանութիւնն արին ըստ ոմանց յունարէնից, ըստ այլոց ասորերէնից, բայց աւելի հաւանական է որ թարգմանած լինին յունարէնից և ապա ասորերէնի համեմատութեամբ սրբագրած: Այս թարգմանութիւնը, որ իր գեղեցկութեան պատճառով իրաւամբ արժանացած է «Թագուհի թարգմանութեան» կոչւելու պատւին, հնագոյն յիշատակարանն է հայ լեզուի: Ս. Գրքի թարգմանութեան յաջորդներն այլ թարգմանութիւններ յոյն և ասորի եկեղեցաւայրերի գործերից:

Այս առաջին, այն է մինչև 450 թւականը կատարւած, թարգմանութեանց թիւն, ըստ ոմանց (տ. Հիւրշման, Arm. Gram. էջ. VI) 600-ից անց է: Աւելորդ է շեշտել այստեղ այն կարեւորութիւնը, որ ներկայացնում են դրանք մատենագրական և պատմաբանական կրկին տեսակէտներից:

Բացի թարգմանութիւններից գրականութեան հէնց սկզբից արտադրեցին նաև ինքնուրոյն երկեր՝ զանազան բովանդակութիւններով՝ պատմական, փիլիսոփայական, վարդապետական, և այլն:

Հայոց այս մտաւոր գործունէութիւնը անընդհատ շարունակւեց մինչև ժ. Գ. դարը, որից յետոյ մի առժամանակ ընդհատեց քաղաքական աննպաստ հանգամանքների բերումով և վերսկսեց ժ. Ը. դարում: Հայ միտքը այս ընդարձակ ժամանակաշրջանում արտադրել է գրական բազմազան ձիւղերի վերաբերեալ դործեր՝ բանաստեղծական, բժշկական, աստղաբաշխական, իրաւաբանական, մեկնաբանական, և այլն, և այլն:

Ինքնին հասկանալի է, որ հայ լեզուի ու հայ գրականութեան խոր ծանօթութիւնը կարևոր է ու-

սումնասիրելու համար բիւզանդացոյ, պարսից, արաբներին, ասորոց և ուրիշների պատմութիւնները:

Սակայն ինձ ամենից աւելի սքանչացնողն այն ձիւղն է, որ մեր հայրերը գործ են դրել արևմուտքի ժողովուրդներից ետ չմնալու համար: Դեռ այսօր էլ հայ մտաւորականի հայեացքը յառած է դէպի արևմուտք՝ ընդօրինակելու նրանից ինչ որ գտնուում է օգտակար և գեղեցիկ: Մեր եկեղեցու կազմակերպութիւնը, եկեղեցու, որի յառաջողութիւնը եղել է միշտ, գէթ մինչև վերջին ժամանակներս, զուգընթաց արևմտեան եկեղեցիների յառաջողութեան, ինչպէս և արևմտի այն բազմաթիւ նուրբ յիշատակարանները, որոնց բեկորներն իսկ հիացնում են ամենից քաղաքակիրթ այցելուներին անգամ, թէ գիտնական, թէ արեւատագէտ, յիշատակարաններ, որոնց կէսը գնդմուտ է ծածկւած հին ձեռագրերում, ու ցաւով պիտի աւելացնեմ, դարաւոր փոշիների տակ, ամենից պերճախօս վկաններն են հայ հոգու այս ազնիւ ձեռքտուին:

Գալով տպագրութեան՝ ահա ուղիղ չորս դար է, որ Հայաստանը վայելում է մամուլի բարիքները: Առաջին հոյերէն գիրքը տպւած է Վենետիկում 1512-ին: Այսպիսով մի կրկնակ յոբելեան է, որ այս օրերս տօնեց մեր ժողովուրդը: Ունեւաւարութիւնը, որ տեսնում էր ամենուրեք, միանգամայն համապատասխանում էր յոբելեանի իմաստին:

Անշուշտ պատերազմի դաշտում հանդէս բերւած մի դիւցազնութեան յիշատակը չէր, որ ծափահարեցինք և սակայն մի փառաւոր յաղթութեան տօն էր որ տօնեցինք—դարերի խաւարի՝ դէմ: Պաշտելի՛ տօն, որի յիշատակը, աներկբայ եմ, պիտի ապրի սերնդից սերունդ բոլոր հայ սրտերում:

Հիացումը գազաթնակէտին հասած բազմութիւնը ջերմ ուխտանաւերով իր գոհունակութիւնն է յայտնում ս. էջմիածնի գիտնական միաբանութեան այս փայլուն ներկայացուցիչներին, հրճանքով լսելով և բազմալեզու եւրոպական գաղութի գովեստը, որ իւրաքանչիւրը նրանցից հմայւած մեր հոգեւորների արտասանութեամբ մի-մի դարմացական նշան էին դարձել:

Եղաւ երաժշտական ընդմիջում: Եւ ապա սկսեց զրոյց համազգային Մեծ Յոբելեանի շուրջ: Ոսոցեցին Ալ. Քալանթար, պ. պ. Երամեան, Արամ Բաֆֆի (անգլիերէն), Սօլովեան, Գառնիկ և այլն:

Վերսկսեց երաժշտական բաժինը: Շատ երգեցին և հայերէն բովանդակով: Հ. Մաքսուդեան արտասանեց մի քանի լեզուներով բանաստեղծական հատւածներ, որոնք ընդունեցին բուն ծափահարութեամբ:

Հանդիսի վերջում ժողովականների ջերմ ցանկութեամբ կազմեց, խմբագրեց և Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսին ուղարկեց նախագահ Բենիկ վարդապետի և Տ. Նազարեանի ստորագրութեամբ հետեւեալ հեռագիրը.

Նորին Օծովթեան Ամենայն Հայոց Վեհափառ

Կաթողիկոսին Ս. էջմիածին.

«Գրական-Գեղագիտական Սալոնի երեկոյթին ժողովածները, լսելով մի շարք ճառեր նւիրւած հայ այբուբենի 1500-ամեակին, յայտնում են Ձեր Վեհափառութեան իրանց երախտագիտութիւնը Ձեր բարձր հովանաւորութեան և նախաձեռնութեան համար, որոնցով Ձեր Վեհափառութիւնը աշակցեց հայ ազգի մեծ կուլտուրական տօնին»:

Եւ ի պատասխան ստացեց.

«Բենիկ վարդապետին և Տիգրան Նազարեանին: Շնորհակալ եմ: Օրհնում եմ ձեզ և Գրական-Գեղագիտական Սալոնում հաւաքւած ներին՝ որդիական զգացմունքների արտայայտութեան համար:

Գեղորգ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ա Ռ Ո Ղ Ջ Ա Պ Ա Հ

ՆԻԱԳԱԾՈՒԹԵԱՆ ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՐ- ԴՈՒՍ ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ.

(Բժշկա-հոգեբանական ուսումնասիրություն)

ՆԻԱԳԱԾՈՒԹԻՒՆ

VI

Վ Ե Ր Չ Ա Ք Ա Ն

Նախընթաց հինգ գլուխներում *) ևս բերի, ըստ չափու կարողութեան, բաւական փաստեր թէ ժողովրդական դարուստ փորձառութիւնից և թէ գիտական փորձերից—բնաստական (physiologique), կենդանական և հիւանդաբանական (clinique)—որոնցով ապացուցեց անկասկած՝ երաժշտութեան զօրեղ ազդեցութիւնը մարդու կազմածքի վրայ և մասնաւոր նրա բուժական ամեն հանգամանք ունենալը: Մենք տեսանք, որ իբր բուժական մեթոդ նա կարող է բռնել մէջ տեղը՝ ֆիզիքական և ներշնչական մեթոդների, և կարող է կոչւիլ ուրեմն՝ բնաստական (physio-psychotherapie): Սակայն պէտք էր խոստովանել, որ նւագարուժութիւնը իբրև փոփոխական մեթոդ դեռ խանձարների մէջն է: Գիտականորէն նրան զարգացնելու համար և կիանքի մէջ պատշաճապէս նրան զործադրելու համար կարևոր է, որ մի համապատասխան բարձր գիտական հաստատութիւն տարիներ ընթացքում «սիսթեմատիք» կերպով զբաղւի կլինիքական փորձեր մշակելու, և ինչպէս V գլխում յիշեցի, երաժշտական յատուկ-յատուկ հատկանքների կամ «պիւնների» ցուցակ կազմէ, որով նւագարութեան ապահովող բժիշկը կարողանայ ջոկել, թէ որ տեսակ հիւանդների համար, որպիսի եղանակ նւագել տայ: Այսպիսի հաստատութիւններ արևմտեան Եւրոպայում դեռ սակաւ են՝ Institut medico-psychologique անունով: Լիմսից առաջաւորը այդ տեսակներից պէտք է արդարև համարի Պետերբուրգի բժշկահոգեբանական Ակադեմիան, որ հռչակաւոր հոգեբոյժ Բեխտերի հիմնադրածն է և մինչև օրս էլ նրա ղեկավարութեան տակ կը գտնուի: Այստեղ ուրիշ բժշկա-հոգեբանական հարցերի շարքում սկսած են վերջի տարիներս նաև նւագարութեան մշակումը վերը բերածս մտքով: Բանի որ մենք ունենք, բարեբախտաբար, այդ հաստատութեան մէջ մի հայ ուսուցչապետ (պրոֆ. Վ. Վարդանեան) և մի երիտասարդ մասնաւոր-դասախօս դոկտ. Կար. Ս. Աղաջանեանց, պէտք է յուսալ և ցանկալ, որ դրանցից մէկը կամ միւրը երբեմնապէս տեղեկութիւններ հաղորդէ մի առողջաբանական թերթերին իրանց Ակադեմիայում կատարող այս խնդրին վերաբերեալ փորձերի և գործնական հետեւանքների մասին:

Այսքանը բերելով իբր եզրակացումն նախընթաց գլուխների, կուզեմ փոքրիկ «էթիլզ» երաժշտութեան ազդեցութեան մասին վերջացնել մի քանի խորհրդածութիւններով և տեղեկութիւններով եկեղեցական երգեցողութեան մասին. նախ՝ շատ տեղին կը լինի առաջ լրելիլ իմ «եկեղեցական առողջաբանութիւն» գրքի IV գլխի վերջումը ասածս.

«Գալով երգեցողութեան, ում յայտնի չէ, թէ ինչ մեծ ազդեցութիւն ունի երգը, նւագը մարդու հոգեկան տրամադրութեան վրայ, թէ միակերպ անհերքաշնակ երգեցողութիւնը եկեղեցիներում որպիսի ձանձրոյթ և ջղային գրգռումնք կարող է առաջ բերել: Ընդհակառակը՝ կանոնաւոր միաձայն կամ բազմաձայն ներդաշնակ եկեղեցական երգը աղբիւր է բարձր հոգևոր մխիթարութեան և նոյնիսկ՝ ներթափուցումն: Կարելի է ասել, որ մի ազգի եկեղեցական երգեցողութեան զարգացման աստիճանով հնարաւոր է չափել այդ ազգի քաղաքակրթութեան աստիճանը: Այս հայեացքով է, որ մեր ընդհանրական կաթողիկոսների երկար շարքում—սկսած Շնորհալուց, նրանք, որոնք պատկառելի և արդիւնաշատ Հայրապետի անուն են թողած, իրանց ազգաշէն գործերի մէջ երբէք չեն մոռացած մի եկեղեցական երգեցողութեան զարգացմանը նպաստելու ամեն ջանքով: Թէ իրանք շարականներ գրելով և եղանակներ տալով, թէ հայ երաժիշտների

քաջալերելով և թէ հայոց հոգևոր դպրոցներում այդ առարկային առաջնակարգ տեղը տալով»:

Այս իմ նախկին տողերին այստեղ պիտի աւելացնեմ միայն հետեւեալը:

Ո՛վ գիտէ, թէ հայ եկեղեցու ինքնուրոյնութեան դարմանալի պահպանման գաղտնիքը—դարերի ընթացքում մերինից զօրեղ եկեղեցիների անթիւ ունեւորութիւնների հանդէպ—մասամբ թագնւած չէ՞ այն բանում, որ հայ մարդը երբէք չէ ուղեցել իր սրտին այնքան մօտ՝ իր գմայլելի հոգևոր եղանակները փոխարինել օտարի, օրինակ՝ միջնադարեան կաթողիկական պաղ և մեղի խորթ միապաղաղ «տէմպաւոր» եղանակների, կամ յունական վերին աստիճան քթային, անտանելի ձգձգած եկեղեցական հրգերի: Պէտք է ուրեմն չը հանդուրժենք այժմ էլ մեր հոգևոր եղանակները «կակոֆօնիայի» աստիճան աղաւաղելուն, որ մեր այժմեան ժողովրդի փոքր ինչ ճաշակաւոր դասերի մեր եկեղեցուց սառչելու պիտաւոր պատճառներից մէկն է: Պէտք է մեր հոգևոր երաժշտութիւնը—պահպանելով անշուշտ մեր եղանակների և մեղեդիների ինքնուրոյն բնոյթը—հասցնենք այն բարձրութեան, ինչ բարձրութեան հասած է այժմ հւրոպական միաձայն և բազմաձայն երգեցողութիւնը, ինչպէս որ ուսաց հոգևոր երաժշտութիւնը, չը նայած օրթօդօկութեան, այդ կատարած է, շեղելով բոլորովին յունական եղանակներից:

Մեզանում այդպիսի փորձ կատարած են՝ հանգուցեալ Մ. Եկմալեան և կենդանի ու աշխոյժ Հ. Կոմիտաս վ. երաժշտագէտները: Պէտք է յուսալ, թէ այժմ Գէորգ V կաթողիկոսի օրով այդ գործը աւելի առաջ գնայ: Նրա առաջնորդութեան օրումն էր, որ կազմեց թիֆլիսում յանձնաժողով—Մարկ. Իս. Դօլլախանից, Կ. Սո. Ջալալիանցի և ինձից—Մ. Եկմալեանի բազմաշխատ գործը (մեր պատարագի եղանակների զանազանաձայն «պարտիտուրաները») «Եւրոպական նոտաներով» հրատարակելու համար: Յանձնախմբիս պաշտօնն էր՝ թէ դրամ ճարել և թէ դրամի գործադրութեան պայմանները մշակել: Ինչպէս յայտնի է, յանձնախմբից այդ մեծածախս գործը կատարելապէս յաջողեցրեց Վիեննա—Լէյպցիգեան հրատարակութիւնով ի շնորհս Շ. Գ. Մեղվինեանցի կտակի, որով 5000 ուրբի յանձնած էր յանձնախմբիս տնօրինութեան: Իր զեկուցագիրը հաստատող և քաջալերողն էր Տէր Գէորգ Սուրինեանց արհիմ: Զեկուցագրիս մշակած գլխաւոր պայմանները հետեւեալն էին.

Թանգագին հրատարակութեան 600 օրինակի հրորդ մասը միայն (մօտ 2000 ուրբի արժողութիւնով) պէտք է յանձնէր հեղինակին իբրև վարձատրութիւն, չը հաշւելով այն ծախսը, որ սրէր հեղինակին, սրա ճանապարհորդութեան և երկամսեայ ապրուստի համար Լէյպցիգում և Վիեննայում՝ տպագրութիւնը կանոնաւոր և պատշաճապէս առաջ տանելու համար: Իսկ 400 օրինակի (մօտ 4000 ուրբի արժողութիւնով) վաճառումից արդիւնքը պիտի մտնէր թիֆլիսի թեմի Հոգևոր Ատենանի (կոնսիստորիայի) գանձարանը, որպէսզի Սրբ. Առաջնորդի հսկողութեան տակ այդ գումարով ապագային տպագրւէին հետզհետէ թէ Եկմալեանի և թէ ուրիշ հայ երաժիշտների եկեղեցական եղանակների «նոտաները»: Առաջնորդի հաստատած այս պայմանների հետ միասին կտակած դրամագլուխը յանձնեց կոնսիստորիային:

Ուստի թիֆլիսի նախկին Առաջնորդի և այժմ իր, Հայրապետի՝ Վեհափառ Գէորգ V-ի իրաւունքն է և պարտքը՝ վերջապէս մոռնիլից հանելու, թէ ուր մնացին և ինչպէս վաճառեցին յիշւած 400 օրինակը Եկմալեանի «պարտիտուրաների»: Եթէ դրանց վաճառքի արդիւնքն էլ, ինչպէս լուում է, կոնսիստորիայի անփութութիւնից, բոլորը Եկմալեանի ժառանգներին մօտն է,—ապա ինչու այդ ժառանգները՝ գէթ մի հասարակ գերեզմանաքար չեն դնում ողբալի աղանաւոր հայ երաժշտագէտի գերեզմանին... Եւ ինչու իրանց բաժինը, 200 օրինակի արդիւնքը, ստանալուց յետոյ մնացածի արդիւնքը, որքան լինի, մինչև օրս չեն վերադարձնում թիֆլիսի թեմի հայոց հոգևոր կոնսիստորիային...

Ահա հարցեր, որ վերջապէս պէտք է լուծեն երբ և իցէ:

*) Սկիզբը Տարագ № 1—4, Առողջապահ յաւելած:

ՃԵՍԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

Կարա-Դարվիշը թարգմանել է Լ. Շանթի «Հին Աստուածներ» պիեսը ոսերէն, իսկ ուսանաւորները թարգմանել է հայագն ուսն նշանաւոր բանաստեղծուհի Մարիէտա Շահինեան:

Կարա-Դարվիշը իր թարգմանութիւնը տպագրելուց առաջ դիմել է հեղինակին տպագրութեան համար նրա կամքը խնդրելու: Սակայն Շանթի թիֆլիսի լիազօրը աւել է Կարա-Դարվիշին ոչ ձեռն հասցէ: Եւ Շանթին Պոլիս ուղարկեալ ՊԱՏԻՐ-ԻԱՅ համակը հա է եկել, Շանթին Պոլսում (տեւ իստեղծ) չը գտնելուն համար:

Մրանից յետոյ Կարա-Դարվիշը դիմել է Շանթի Բագայ Լիազօրին: Սա էլ պատասխանել է Կարա-Դարվիշին, (սեպ. 5-ին) թէ թարգմանած է և օրերս լոյս է տեսնում ուսերէն«Հին Աստուածները»: Սակայն այդ օրերից յետոյ անցել են ամիսներ, բայց յիշած թարգմանութիւնը լոյս չէ տեսնել:

Ապա Կարա-Դարվիշը պայմանաւորում է «Գուստոներեք» գրաւաճառանոցի հետ և թարգմանութիւնն ուղարկում է տպարան շարելու:

Բայց ահա գալիս է Շանթի թիֆլիսի լիազօրը խրոխտում «Գուստոներեք» գրաւաճառին և ուղարկում գրաւել տպւած օրինակները:

Գրաւաճառը սարսափած և օրէնքն էլ լաւ չիմանալով ձեռագիրը առնում է տպարանից և պայմանը Կարա-Դարվիշի հետ ջնջում:

Ճարահատ թարգմանիչը ինքն է տպագրութեան յանձնում իր թարգմանութիւնը: Եւ հազիւ դիրքը տպարանից դուրս է գալիս, սկսում է վայնասուն: Նախ «ՀԱՅԿԱՅ» լրագիրը, (որը դեռ գիրքը ստացած էլ չի լինում) և ապա ուսն տեղական ու Բագայ լրագրներում և վերջը «Հորիզոնում»:

Չորս հեղինակուր թարգմանիչներ արդէն թարգմանել են ուսերէն «Հին Աստուածները» Սակայն այդ չորս հեղինակաւոր թարգմանիչներին և ոչ մէկի անունը հրատարակ չեն հանում:

Օրինակ. սխալ են համարում այն, որ Կարա-Դարվիշը աղիկը թարգմանել է ԴԵՅԱ և ԴԵՅԱԿԱ:

Իսկ քննադատներն ուղղում են Կարա-Դարվիշին և ասում աղիկը պէտք է թարգմանել ԴԵՅՄԱԿԱ և ոչ ԴԵՅԱԿԱ:

Դրական շրջաններին շատ լաւ յայտնի են այս վայնասունի աստուր և միայն ցուել պէտք է, որ ուսն մամուլը իսկական շարժառիթներին անտեղեակ, գործիք է դարձել անգիտակցաբար:

Կարա-Դարվիշը տարիներ առաջ թարգմանել է Ա. Ահարոնեանի, պիեճ ու փարթամ լեզուով վէպերից ու արժանացել նրա ջերմ շնորհակալութեան: Արդ, ինչպէս է, որ Ահարոնեանից Կարա-Դարվիշը շնորհակալութիւն է ստանում, իսկ Շանթի ջանադրութեամբ լիազօրներից պարտաւոր:

Յիզաթիւրեւած է «ՀԱՅԿԱՅԵ»-ում լրագրից արտատպւած լուրը ուսն գրամատիկ. Չարէշնի լամբի և ա. Մայսուրեանի մասին պարբերութիւնները: Եւ այդ բոլորը նրա համար, որ դար-

Ընկեր-ըէյ

Դեկտ. 23-ին ուղեւորական իրադէտը նշանակեց տաճկաց ղեկավարին մի-նիստը:

ձեռք կրկնեն, թէ Կարա-Դարվիշը վատ է թարգմանել «Հին Աստուածները» և նրա թարգմանածը չը ներկայացնեն:

Մենք չենք պնդում, թէ Կարա-Դարվիշը շատ փայլուն է թարգմանել, բայց վկայում ենք, որ Չարէշնի խումբը վերցրել հաւանի Կարա-Դարվիշի թարգմանութիւնը, ներկայացրել գրաքննիչին, թոյլտուութիւն ստացել, բանակցել է գրաւոր Կարա-Դարվիշի հետ հօնորարի մասին և յանկարծ... և այս, յանկարծ գտել... որ յիշուի այդ թարգմանութիւնը վատ է:

Այստեղ առայժմ մենք գնում ենք վերջակէտ:

Ոճիր է մարդկանց պատշի հետ խաղալ, իսկ ճշմարտութիւնը չը պաշտպանել վարարիներին է յատուկ:

Տ.

ՆԻՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ

Վաղաթաւամ ամուսնու կամքի համաձայն և նրա յիշատակին պ. Կ. Ալիբախեան ներարեւել է թիֆլ. Հայուհեաց Բար. Ընկ. 3000 ռ., Կ. Հ. Բ. Ընկ.—1000 ռ., թիֆլ. կանանց բարձր. կուսերին—1000 ռ., Չրի և էթանազին ճաշարանին—100 ռ., թիֆլիսի միջնակարգ դպրոցների ուսանողներին նպաստող ընկերութեանը—1000 ռ., Լոյս ընկերութեանը—500 ռ., Կովկասեան արւեստ. խրախուսող ընկերութեանը 500 ռ., Մանկական Չրի ճաշարանին—300 ռ., Գայանեան օրիորդ. ուսումնարանին—300 ռուբլի, Վարժուհիների և դաստիարակչուհիների փոխադարձ օգնութեան ընկերութեանը—300 ռուբլ.

Գ Ի Մ Ո Ւ Մ

Ղուբա, 18 նոյեմբ. 1913 թ.

Յարգելի պ. Խորադիր.

Ղուբայի ծխական դպրոցի Հոգաբարձութիւնն իր արձանագրութեան 2-րդ նիստի որոշման համաձայն գիմում է ձեռք խնդրելով, որ դուք հաճիք ձրիաբար ուղարկել մեր դպրոցի համար Ս. Սահակի և Ս. Մարտիկի մեծագիր նկարները, որի համար Հոգաբարձութիւնն շնորհապարտ կը մնայ Ձեզ: Այդ գիմումը մենք անում ենք, ի նկատի առնելով դպրոցիս սուղ միջոցները միայն: Նախագահ հոգաբարձութեան՝

Մ. Գրիգորեանց

ՊԵՐԻՉՈՒՄ ՄԵԾ ՊԱՆԵՍ ՍՄԵՆԱ-

ԸՆՏԻՐ ԲԼԻԻՉՆԵՐԻ

LINGERIE FINE, TROUSSEAUX, BLOUSES. JUPONS et ROBES BRODEES

Le Trousseau Royal

115 Rue La Boétie, 116. PARIS (8-e)

(Ghamps-Elysées).

(25—24)

НИВА 1914 г.

еженедельный иллюстрированный журнал. ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА ПОДПИСЧИКИ ПОЛУЧАТЬ:

52 №№ журнала: романы, повести, разск., картины, рис. в красках, иллюстрации современ. событий.

52 КНИГИ, отпечатан. четким шрифтом, в которых войдет:

40 КНИГ "СБОРНИКА НИВЫ", содержащих:

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В. Г. КОРОЛЕНКО.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ А. Н. МАЙКОВА.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ ЭДМ. РОСТАНА.

12 КНИГ ЕЖЕМЕСЯЧНОГО ЖУРНАЛА "ЛИТЕРАТУРНАЯ И ПОПУЛЯРНО-НАУЧНАЯ ПРИЛОЖЕНИЯ".

12 №№ "Ежемесячных новейших мод".

12 ЛИСТОВ выкроек и рисунк. рукодельн. работ.

1 "ОТРЫВНОЙ ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ КАЛЕНДАРЬ" на 1914 г.

ПОДПИСНАЯ ЦЕНА "НИВЫ" со всеми приложениями на год: без доставки: в СПб.—6 р. 50 к., в Москв., у Печковской, 7 р. 25 к., в Одессе, "Образование", 7 р. 50 к.; с дост. в СПб.—7 р. 50 к., с пересылкою—во все места России—8 р. За границу—12 р. Разрочка платежа в 2, 3 и 4 срона. Иллюстрирован. объявл., о подп. писек. высылается бесплатно.

Адрес: С.-Петербург, в Контору журнала "НИВА", улица Гоголя, № 22.

ՀԱՅԿԱՅԵ 1914 ԹՎԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

“ԿՈՎԿԱՍԻ ԼՐԱԳԻՐ”

Հասարակական, բաղադրական, գրական հանգամանակի օրաթերթի

1914 թվին «Կովկասի Լրագրի»-ը հրատարակելու է մեծացրած ծավալով և ունենալու է մեծ թերթերի բոլոր բաժինները:

Որոշանումն են թիֆլիսում	Սարին	Կէս տարին	Ամսական
Տարին 4 ռ. 50 կոպ.	Տարին 20 ֆրանկ	Կէս տարին 10 »	Երեք ամիսը 5 »
Տարին 4 ռ. 50 կոպ.	Կէս տարին 2 » 50 »	Ամսական — 45 »	

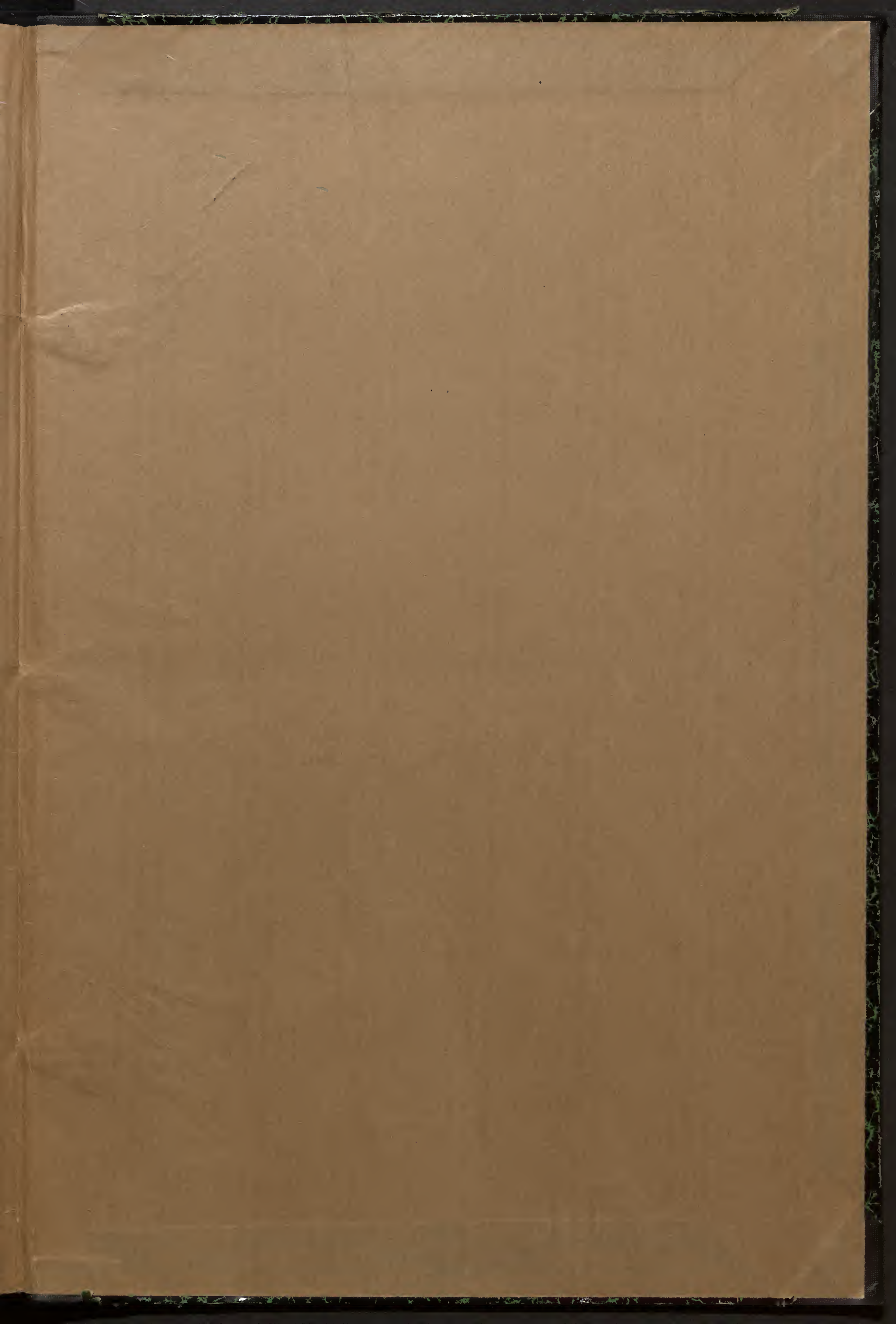
Ստանալու են թիֆլիսում

ՍՊԱՐԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՈՉ ՄԻ ԴԵՊՅՈՒՄ ՉԻ ԸՆՈՒՆԻՈՒՄ

Հայկէն՝ Тифлис, редакция "Ковкаси Лрабер". Ул. Гоголя, № 22. Tiflis (Russie)

Redaction "Covcassi Lraber"

— 1800 —

2303
S. H. 5